

לא שיעקר יעקב ממקומו, אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו, וכן נאמר, אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו, אל תזכרו ראשונות<sup>1</sup>, זה שעבוד מלכיות, וקדמוניות אל תתבוננו, זו יציאת מצרים, הנני עשה חדשה עתה תצמח, תני רב יוסף, זו מלחמת גוג ומגוג. משל, למה הדבר דומה, לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה זאב, פגע בו ארי וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה ארי, פגע בו נחש וניצל ממנו, שכתב מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש, אף כך ישראל, צרות אחרונות משכחות את הראשונות.

אברם הוא אברהם, בתחלה נעשה אב לארם, ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו. שרי היא שרה, בתחלה נעשית שרי לאומתה, ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו<sup>2</sup>. תני בר קפרא, כל הקורא לאברהם אברם, עובר בעשה, שנאמר, והיה שמך אברהם. רבי אליעזר אומר, עובר בלאו, שנאמר, ולא יקרא עוד [את] שמך אברם. אלא מעתה הקורא לשרה שרי כך נמי. התם, קודשא בריך הוא<sup>3</sup> אמר לאברהם, שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה. אלא מעתה, הקורא ליעקב יעקב כך נמי. שאני התם, דהדר אהדריה קרא, שנאמר ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב. מתיב רבי יוסי בר אבין ואיתימא רבי יוסי בר זבידא, אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם. אמר ליה, התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעיקרא.

הדרן עלך מאימתי.

/משנה/. היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כוון לבו, יצא<sup>4</sup>. בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב, ובאמצע, שואל מפני היראה ומשיב, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר, באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם<sup>5</sup>. אלו הן בין, הפרקים<sup>6</sup>, בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע, בין שמע לוחיה אם שמוע, בין והיה אם שמוע לויאמר, בין ויאמר לאמת ויציב. רבי יהודה

<sup>1</sup> יש כאן כמה דקדוקים, א' שמביא ראייה שלא לזכור יציאת מצרים, ב' שבב' הראשונות לא אמר ושכח כמו למטה ושכח מעשה שניהם ושאר קושיות. רק הפי' הוא כי הגאולה יהיה פעם ראשונה גאולה משעבוד מלכיות, ואח"כ גוג ומגוג, וז"ש שכח מעשה שניהם. ומביא שפיר המעשה לראיה הואיל ואחר גוג ומגוג לא יזכרים כלל ראשונות ואחרונות, מכלל דעד השתא מזכירים (אגדות הגר"א).

<sup>2</sup> שיר"ד היא בת יחידה, וה' היא בחינת שבעים, בסוד שבעים פרים ופר אחד בחג. והוא ה' עילאה ידיה. וכן ה' דאברהם (אגדות הגר"א).

<sup>3</sup> כי בחי' השמות אלו הוא לדורות. אברהם בעל המצות, בת היתה לאברהם. וישראל הוא בחי' התורה. ובחי' אברהם אינה נפסקת מן העולם, משא"כ בחי' ישראל, כמ"ש מלכה ושריה בגוים וגו'. והוא בסוד ואנכי נטעתך שורק. וז"ש בת ניתן לאברהם בן יעקב. משא"כ שרה שלא נצטוה אלא לבחי' עצמותה לבד, לא לדורות. וז"ש שאמר הקב"ה לאברהם לא תקרא כו'. ר"ל אותה בלבד (אגדות הגר"א).

<sup>4</sup> עי' שר"ע (א"ר"ח ס' ס"ה): הקורא את שמע ולא כוון לבו בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל, לא יצא ידי חובתו. והשאר, אם לא כוון לבו אפילו היה קורא בתורה, או מגיה הפרשיות האלו בעונת קריאת שמע, יצא, והוא שכוון לבו בפסוק ראשון:

משנה ברורה: כיון לבו - כונה זו האמורה כאן איננו הכונה האמורה בס"ד דשם הוא הכונה לצאת ידי חובת מצוה זה בעינין לכל הפרשיות [כמו שכתב הריטב"א ב"ר"ה ושיטה מקובצת בברכות] משא"כ כונה זו הוא להתבונן ולשוש על לבו מה שהוא אומר ולכן הוא לעיכובא רק בפסוק ראשון שיש בו עיקר קבלת עול מלכות שמים ואחדותו ית' וי"א שאפילו כונה לצאת הוא לעיכובא רק בפסוק ראשון:

או מגיה - והוא שקורא כהלכתה:

<sup>5</sup> עי' שר"ע (א"ר"ח ס' ס"ה): בין הפרקים, שואל בשלום אדם נכבד, ומשיב שלום לכל אדם. ובאמצע, שואל בשלום מי שהוא ירא ממנו כגון: אביו או רבו, או מי שהוא גדול ממנו בחכמה וכו' ש מלך או אנס, ומשיב שלום לאדם נכבד ואפילו באמצע הפסוק, חוץ מפסוק שמע ישראל בשכמל"ו שלא יפסיק בהם כלל, אם לא מפני מי שירא שמא יהרגנו:

משנה ברורה: בין הפרקים - דוקא בשפגעו זה את זה ממילא אבל במשכים לפתחו או לילך בבהכ"נ ממקום הקבוע לו למקום חבירו ליתן לו שלום ואפילו לאביו ורבו אסור ואפילו קודם שהתחיל ברוך שאמר כיון שהוא קודם התפלה [פמ"ג בסיומן פ"ט ע"ש בפרש"י וכן מוכח לפי הטעם האמור בגמרא ז"ד דבמה חשביתו לזה וכו' ע"ש בפרש"י ועיין בקידושין ל"ג ע"ב שלא יהא כבודו חמור מכבוד שמים]:

שואל בשלום - אפילו בלשון לע"ז. ודוקא בפנים חדשות שואל ומשיב שאם לא ישיב יבא לידי שנאה ובספר החינוך ג"כ כתב דמי שלא ראינו שיקפיד על חבירו כלל לא יפסיק אפילו בין הפרקים ע"כ לפי מנהגנו כהיום שאין אנו נוהגין לשאול בשלום בבהכ"נ בעת התפלה חלילה לשאול או להשיב אפילו ד"ת לא בין הפרקים ולא בפסוקי דזמרה. אם עבר והפסיק בק"ש אפילו בשמך שאין רשאי להפסיק ולא שהה כדי לגמור את כולה לכו"ע אינו חוזר רק לאותו הפסוק וי"א לאותו התיבה שפסק ממנה אם הוא במקום דסליק ענינא:

אומר, בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. אמר רבי יהושע בן קרחה, למה קדמה פרשת שמע<sup>7</sup> לוחיה אם שמוע, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה, ואחר כך מקבל עליו עול מצות, והיה אם שמוע לויאמר, שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין בלילה, ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד<sup>8</sup>.

גמרא. שמע מינה, מצות צריכות כוונה<sup>9</sup>. מאי אם כוון לבו, לקרות. לקרות. והא קא קרי. בקורא להגיה. הרבנים למדו, קריאת שמע ככתבה, דברי רבי, וחכמים אומרים, בכל לשון<sup>10</sup>. מאי טעמא שרבי. אמר קרא והיו, בהוייתן יהו. ורבנן מאי טעמייהו. אמר קרא, שמע, בכל לשון שאתה שומע. ולרבי נמי, הא כתיב שמע. ההוא מבעי ליה, השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיו. ורבנן. סברי להו כמאן שאמר, לא השמיע לאזנו, יצא. ולרבנן נמי הא כתיב והיו. ההוא מבעי להו שלא יקרא למפרע. ורבי, שלא יקרא למפרע מנא ליה. נפקא ליה מדברים הדברים. ורבנן. דברים הדברים לא דרשי. למימרא דסבר רבי דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה, דאי סלקא דעתך בלשון הקודש נאמרה, והיו דכתב רחמנא למה לי. איצטריך, משום שנאמר שמע. למימרא דסברי רבנן, דכל התורה כולה בלשון הקודש נאמרה, דאי סלקא דעתך בכל לשון נאמרה, שמע דכתב רחמנא למה לי. איצטריך, משום שנאמר והיו.

הרבנים למדו, והיו, שלא יקרא למפרע. הדברים על לבבך, יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה, תלמוד לומר, האלה, עד כאן צריכה כוונה, מכאן ואילך אין צריכה כוונה, דברי רבי אליעזר, אמר ליה רבי עקיבא, הרי הוא

אדם נכבד - שראוי להקדים לו שלום כגון שהוא זקן או ת"ח וכן אם הוא עשיר שראוי לכבד לו מחמת עשרו:

לכל אדם - שהקדים לו שלום ומשמע בחידושי הרשב"א דמותר לתתחלה לשאול בשלום הקורא אף על פי שיועד שיצטרך להשיבו ועיין לעיל בסק"ב:

אביו או רבו - ר"ל רבו מובהק שעיקר תורתו הימנו אף על פי שהוא גדול בתורה עתה יותר מרבו ושייך בהו מורא משנאמר איש אמו ואביו תיראו ותנן ומורא רבך כמורא שמים:

גדול ממנו - ואם הם שוים הוי בכלל מפני הכבוד ואם הקורא גדול ממנו אינו מפסיק כלל אפי' לת"ח:

בחכמה - והאחרונים פסקו דאפי' אם הוא גדול ממנו הוי רק מפני הכבוד אם לא שהוא ת"ח מופלג בדורו אז הוי בכלל מורא:

וכ"ש מלך - אפי' מלך ישראל הוי בכלל מפני היראה שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך:

או אנס - או מלשין:

הפסוק - י"א דבאמצע הפסוק לא יפסיק אם לא במקום דסליק ענינא ואם פסק חוזר אח"כ לתחלת הפסוק. ולענין מעשה כשמפסיק לענות קדיש או קדושה כמו שיתבאר לקמיה אם א"א לו למהר לסיים הענין יכול לפסוק אפילו באמצע הענין ולסמוך על בעלי סברא הראשונה שלא חלקו בכך לצורך מצוה רבה כזו ולענות עם הצבור ואח"כ יחזור לתחלת הפסוק:

חוץ מפסוק - שאין דבר גדול כקבלת מלכות שמים ומטעם זה לא יפסיק ג"כ בין שמע ישראל לבשכמל"ו שגם הוא מכלל היחוד [ב"י]:

בהם כלל - משמע דאפילו קדיש וקדושה וברכו לא יענה ועיין בבה"ל. ואפשר דאם הקריאה היה לאחר ג' שעות דהוא רק כקורא בתורה צריך להפסיק:

אם לא וכו' - ודינו הוא כמו בתפלה לקמן בסיומן ק"ד:

<sup>6</sup> עי' שר"ע (א"ר"ח ס' ס"ה): ואלו הן בין הפרקים: בין ברכה ראשונה לשניה. בין שניה לשמע. בין שמע לוחיה אם שמוע. בין והיה אם שמוע לויאמר. אבל בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק, שלא להפסיק בין ה' לאמת, אלא יאמר: אני אלהיכם אמת ואז יפסיק כדן באמצע הפרק:

משנה ברורה: בין הפרקים - ובין הפרקים דערבית ג"כ דינן כמו בשחרית [מ"א בס' רל"ו] ועיין בבה"ל:

לא יפסיק - הטעם משום שנאמר וד' אלהים אמת לפיכך אין להפסיק בו והוא חמור אפילו באמצע הפרק ועיין בביאור הגר"א:

שלא להפסיק - אפילו בשהייה בעלמא:

אלהיכם אמת - משמע שא"צ לומר יותר ויש שסוברין דכיון דויציב הוא ג"כ לשון אמת אין להפסיק בין אמת לויציב ובביאור הגר"א מסכים להשר"ע וטוב לזהר לתתחלה:

<sup>7</sup> והן ג' דרגין. קבלת מלכות, תורה, ומצות. והנה ב' דרגין שור וחמור נגד יום ולילה. ותורה מגינה ומצלת, ולכן נוהגת בין ביום ובין בלילה, משא"כ במצות שאינן אלא מגינות (אגדות הגר"א).

אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך, מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כוונה. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, הלכה כרבי עקיבא. איכא דמתני לה אהא, דתניא, הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו, רבי אחא משום רבי יהודה אומר, כיון שכונן לבו בפרק ראשון, שוב אינו צריך. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, הלכה כרבי אחא שאמר משום רבי יהודה.

תניא אידך, והיו, שלא יקרא למפרע, על לבבך, רב זוטרא אומר, עד כאן, מצות כוונה, מכאן ואילך, מצות קריאה, רבי יאשיה אומר, עד כאן, מצות קריאה, מכאן ואילך, מצות כוונה. מאי שנא מכאן ואילך מצות קריאה, שנאמר לדבר בס, גם כאן הא כתיב ודברת בס. כך קאמר, עד כאן, מצות כוונה וקריאה, מכאן ואילך, קריאה בלא כוונה. ומאי שנא עד כאן מצות כוונה וקריאה, שנאמר על לבבך, ודברת בס, התם נמי הא כתיב על לבבכם, לדבר בס. ההוא מבעי ליה לכדדברי יצחק, שאמר, ושמתם את דברי אלה, צריכה שתהא שימה כנגד הלב. אמר מר, רבי יאשיה אומר, עד כאן, מצות קריאה, מכאן ואילך, מצות כוונה. מאי שנא מכאן ואילך מצות כוונה, משום שנאמר על לבבכם, גם כאן הא כתיב על לבבך. כך קאמר, עד כאן, מצות קריאה וכוונה, מכאן ואילך, כוונה בלא קריאה. ומאי שנא עד כאן מצות קריאה וכוונה, שנאמר על לבבך ודברת בס, התם נמי הא כתיב על לבבכם לדבר בס. ההוא בדברי תורה נאמר, וכך קאמר רחמנא, אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרוסו בהו.

הרבנים למדו, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, עד כאן צריכה כוונה הלב<sup>8</sup>, דברי רבי מאיר. אמר רבא, הלכה כרבי מאיר. תניא, סומכוס אומר, כל המאריך באחד<sup>9</sup>, מאריכין לו ימיו ושנותיו<sup>10</sup>. אמר רב אחא בר יעקב, ובדלית. אמר רב אשי, ובלבד שלא יחטוף בחיית. רבי ירמיה היה יתיב קמיה שרבי [חייא בר אבא] חזייה דהוה מאריך טובא. אמר ליה, כיון דאמליכתייה למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים, תו לא צריכת. אמר רב נתן בר מר עוקבא אמר רב יהודה, על לבבך בעמידה. על לבבך סלקא דעתך. אלא אימא, עד על לבבך, בעמידה, מכאן ואילך<sup>11</sup>, לא. ורבי יוחנן אמר, כל הפרשה כולה בעמידה. ואזדא רבי יוחנן לטעמיה,

<sup>8</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' ס"ה): הקורא את שמע ולא כוון לבו בפסוק ראשון שהוא שמע ישראל, לא יצא ידי חובתו. והשאר, אם לא כוון לבו אפילו היה קורא בתורה, או מגיה הפרשיות האלו בעונת קריאת שמע, יצא, והוא שכונן לבו בפסוק ראשון.

<sup>9</sup> מ"ב: כיון לבו - כונה זו האמורה כאן איננו הכונה האמורה בס"ד דשם הוא הכונה לצאת ידי חובת מצוה זה בעיניו לכל הפרשיות [כמו שכתב הריטב"א ב"ה ושיטה מקובצת בברכות] משא"כ כונה זו הוא להתבונן ולשום על לבו מה שהוא אומר ולכן הוא לעיכובא רק בפסוק ראשון שיש בו עיקר קבלת עול מלכות שמים ואחדותו ית' ו"א שאפילו כונה לצאת הוא לעיכובא רק בפסוק ראשון: או מגיה - והוא שקורא כהלכתה:

עי' שו"ע (או"ח סי' סג ס"ד): עיקר הכוונה הוא בפסוק ראשון, הלכך אם קרא ולא כוון לבו בפסוק ראשון, לא יצא י"ח וחוזר וקורא. ואפי' למ"ד מצות אינן צריכות כוונה, מודה הכא.

<sup>10</sup> מ"ב: בפסוק ראשון - עיין סק"א דה"ה בשכמלו ואם לא כיון בו ג"כ צריך לחזור ולקרות בכונה:

לא יצא - אפילו אם קודם שהתחיל לקרות נתכוין לקיים בהקריאה המ"ע דק"ש מ"מ כל שבאמצע פנה לבו לדברים אחרים הרי לא קבל עליו מלכות שמים בהסכמת הלב:

וחוזר וקורא - בלחש שלא יהיה נראה כמקבל שתי רשויות ח"ו ועיין לעיל בסימן ס"א במ"ב סק"ב. ואפילו אם כבר קרא כל פרשת שמע והיה אם שמוע ואח"כ נזכר שלא קרא פסוק ראשון בכונה צריך לחזור ולקרות כל הפרשה שמע דאם לא יקרא רק הפסוק ראשון הוי כקורא למפרע דאינו יוצא כדלקמן בס"ד ס"ד. ואם נזכר באמצע פרשת והיה אם שמוע יגמור עד ויאמר ויתחיל ויקרא שמע עד והיה אם שמוע ויחזור לפרשת ויאמר:

מודה הכא - דאע"פ שאין מתכוין לצאת בזה ידי המצוה עכ"פ צריך כוונת הלב בכל פסוק ראשון כדי שיקבל עליו ע"מ = עול מלכות = שמים:

<sup>9</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' ס"ו): צריך להאריך בחיית של אחד, כדי שימליך הקדוש ברוך הוא בשמים ובארץ, שלזה רומז החטוטרת שבאמצע הגג החיית. ויארץ בדלית של אחד שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם. ולא יארץ יותר מכשיעור זה. ויש נוהגים להטות הראש כפי המחשבה: מעלה ומטה ולד' רוחות.

<sup>10</sup> מ"ב: להאריך בחיית - כתב המ"א בשם המ"ע שיארץ בחיית כשיעור שליש ובד' כשיעור ב' שלישים. ו"א שלא יארץ בחיית כלל רק יכוין הכל בדלית וכ"כ הגר"א בביאורו:

ולא יארץ יותר - עפ"מ ג' בשם הפר"ח:

המחשבה - אף על גב שאמרנו הקורא את שמע לא יקרוץ בעיניו וכו' דהתם הקריצה והרמיזה לצורך ד"א ומבטלין הכונה אבל הכא הרמיזה היא לצורך הכונה

שאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, הלכה כרבי אחא שאמר משום רבי יהודה.

הרבנים למדו, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, זו קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא. אמר ליה רב לרבי חייא, לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים. אמר ליה, בר פחתי. בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים<sup>12</sup>. חוזר וגומרה, או אינו חוזר וגומרה. בר קפרא אומר, אינו חוזר וגומרה, רבי שמעון ברבי אומר, חוזר וגומרה. אמר ליה בר קפרא לרבי שמעון ברבי, בשלמא לדידי דאמינא אינו חוזר וגומרה, היינו דמהדר רבי שמעון דאית בה יציאת מצרים, אלא לדידך שאמרת חוזר וגומרה, למה ליה לאהדורי. כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה.

אמר רבי אילא בריה שרב שמואל בר מרתא משמיה שרב, אמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ונאנס בשינה, יצא. אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה, בפסוקא קמא, צערן, טפי, לא תצערן<sup>13</sup>. אמר ליה רב יוסף לרב יוסף בריה שרבה, אבוך היכי הוה עביד. אמר ליה, בפסוקא קמא הוה קא מצער נפשיה, טפי לא הוה מצער נפשיה.

אמר רב יוסף, פרקין לא יקרא קריאת שמע<sup>14</sup>. מקרא הוא דלא ליקרי, הא מיגנא, שפיר דמי. והא רבי יהושע בן לוי לייט אמאן דגני אפרקיד. אמרי, מיגנא, כי מצלי, שפיר דמי. מקרא, אף על גב דמצלי, נמי אסור. והא רבי יוחנן מצלי וקרי. שאני רבי יוחנן דבעל בשר הוה.

בפרקים, שואל וכו'. משיב מחמת מאי. אילימא מפני הכבוד, השתא משאל שאל, אהדורי מבעיא. אלא, שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. אימא סיפא, ובאמצע, שואל מפני היראה ומשיב, משיב מחמת מאי. אילימא מפני היראה, השתא משאל שאל, אהדורי מבעיא. אלא מפני הכבוד, היינו, שרבי יהודה. דתנן, רבי יהודה אומר, באמצע, שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובפרקים, שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. חסורי מחסרה וכך קתני, בפרקים, שואל מפני הכבוד ואין צריך לומר שהוא משיב, ובאמצע, שואל מפני היראה ואין צריך לומר שהוא משיב, דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר, באמצע, שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד,

והטייה צריכה להיות מזרח צפון מערב דרום ולא יטה הראש מזרח מערב צפון דרום דהוי ח"ו שתי וערב:

עי' שו"ע (או"ח סי' ס"ח): לא יחטוף בחיית ולא יארץ באל"ף. משנה ברורה: בדלית - ולא ידגיש יותר מדאי שנראה כאלו הד' נקודה בשו"א או בצירי"א אלא הכונה שיעטימנה בפה יפה:

<sup>10</sup> כמ"ש בשבת ימים האריכו שנים לא האריכו. כמ"ש למען יאריכו ולמען כו', והן נגד אריכות בח' וד', וא' הוא המאריך אותם, כמ"ש למען יאריכו ימך כו', ההוא דסתים. א"ר ובד' כו'. כמ"ש למען יארץ ימים על ממלכתו, וז"ש כיון דאמליכתייה למעלה כו'. והן ו' שבהו"ה, וד' הוא ד' של שמא דילי, והוא ארבע כנפות הארץ (אגדות הגר"א).

<sup>11</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' סג ס"ג): היה מהלך בדרך ורצה לקרות קריאת שמע, צריך לעמוד בפסוק ראשון.

משנה ברורה: היה מהלך - אף על גב דלעיל ס"א משמע דמן הדין מותר לקרות כשהוא מהלך מ"מ מצוה מן המובחר לעמוד בשעת פסוק ראשון דהוה עיקר ק"ש לפי שאינו מיושב כ"כ ואינו יכול לכונן כשהוא מהלך כאשר היה יושב ובדיעבד אם קרא כשהוא מהלך אינו צריך לחזור ולקרות [פמ"ג]:

צריך לעמוד - ר"ל להתעכב במקום אחד ומותר לקרותה בין בעמידה ובין בישיבה ואפילו לק"ש של ערבית דדוקא אם משנה מעמידה לישיבה אסור לק"ש של ערבית משום דנראה שעושה כב"ש משא"כ מהליכה לישיבה. ויושב בקרון או בספינה אינו צריך לעמוד דיכול לכונן היטב עיין בש"ת ובפמ"ג. וברוכב על הבהמה יש דיעות בין האחרונים ונכון להחמיר:

בפסוק ראשון - וברוך שם כמל"ו בכלל פסוק ראשון הוא ויש מחמירין עד על לבבך. ומשמע והלאה מותר לקרותה בהליכה או בעמידה:

<sup>12</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' ס"ח): נוהגין ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון, כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין.

משנה ברורה: ידיהם - ר"ל יד ימין:

<sup>13</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' ס"ה): אם היה ישן מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון והוא ער ממש, מכאן ואילך אין מצערים אותו כדי שיקרא והוא ער ממש, שאף על פי שהוא קורא מתנמנם, יצא. הגה: ודין שתוי ושכור עיין לקמן סי' צ"ט סעיף א'.

משנה ברורה: מתנמנם - וה"ה אונס אחר המבטל כונתו יצא דהרי עכ"פ קרא כולה אבל אם נשתקע בשינה ולא קרא לא יצא דהרי עכ"פ צריך לקרותה כולה. ודע דיש ג' דיעות בין הפוסקים י"א דרק פסוק ראשון בלבד הוא מן התורה וי"א דכל הפרשה ראשונה הוא מן התורה וי"א דגם השניה הוא מן התורה ופרשה ציצית לכ"ז הוא מן התורה כדי להזכיר יציאת מצרים ותקנו להזכיר בזמן ק"ש ועיין לקמן בסימן ס"ז במ"ב ובשערי תשובה שם:

<sup>14</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' ס"א): הוב"ד לעיל הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת..

ובפרקים, שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. תניא נמי כך, הקורא את שמע ופגע בו רבו או גדול הימנו, בפרקים, שואל מפני הכבוד ואין צריך לומר שהוא משיב, ובאמצע, שואל מפני היראה ואין צריך לומר שהוא משיב, דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר, באמצע, שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ובפרקים, שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. בעא מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא, בהלל ובמגילה מהו שיפסיק<sup>15</sup>. אמרינן קל וחומר, קריאת שמע דאורייתא פוסק, הלל שרבנן מבעיא, או דלמא פרסומי ניסא עדיף. אמר ליה, פוסק ואין בכך כלום. אמר רבה, ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל, בין פרק לפרק פוסק, באמצע הפרק אינו פוסק<sup>16</sup>, וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל, אפילו באמצע הפרק פוסק. איני. והא רב בר שבא איקלע לגביה שרבינא, וימים שאין היחיד גומר את ההלל הוה, ולא פסיק ליה. שאני רב בר שבא דלא חשיב עליה שרבינא. בעי מיניה אשיאן תנא דבי רבי אמי מרבי אמי, השרוי בתענית מהו שיטעום. אכילה ושתייה קביל עליה, והא ליכא, או דילמא הנאה קביל עליה, והא איכא. אמר ליה, טעום ואין בכך כלום. תניא נמי כך, מטעמת אינה טעונה ברכה<sup>17</sup>, והשרוי בתענית טעום ואין בכך כלום<sup>18</sup>. עד כמה. רבי אמי ורבי אסי טעמי עד שיעור רביעתא.

אמר רב, כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל, כאילו עשאו כמה, שנאמר, חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי כמה נחשב הוא, אל תקרי כמה אלא כמה. ושמואל אמר, כמה חשבתו לזה ולא לאלוה. מתיב רב ששת, בפרקים, שואל מפני הכבוד ומשיב. תרגמה רבי אבא, במשכים לפתחו. (אמר רבי יונה אמר רבי זירא, כל העושה חפציו קודם שיתפלל, כאלו בנה כמה. אמרו לו, כמה אמרת. אמר להו, לא, אסור קא אמינא, וכדרב אידי בר אביין. (אמר) רב אידי בר אביין אמר רב יצחק בר אשיאן, אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל, שנאמר, צדק לפניו יהלך<sup>19</sup> וישם לדרך פעמיו. ואמר רב אידי בר אביין אמר רב יצחק בר אשיאן, כל המתפלל ואחר כך יוצא לדרך, הקדוש ברוך הוא עושה לו חפציו, שנאמר, צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. (אמר) רבי יונה אמר רבי זירא, כל הלך שבעת ימים בלא חלום נקרא רע, שנאמר, ושבע ילין כל יפקד רע, אל תקרי שבע אלא שבע. אמר ליה רב אחא בריה שרבי חייא בר אבא, כך אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן, כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן<sup>20</sup>, אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר, ושבע ילין כל יפקד רע. אלו הן בין הפרקים וכו'. אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן, הלכה כרבי יהודה שאמר, בין אלהיכם לאמת ויציב לא יפסיק<sup>21</sup>. אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן, מאי טעמיה שרבי יהודה,

משנה ברורה: שחרית וכו' - בטור איתא דמשכימין והוא משום דזריזין מקדימין למצוה לקיים מצות לולב [ב"ח]:  
 התפלה - א"א אל נא ביום א' דסוכות (כי אומר במקומו אז היתה חניית סוכו שהוא ג"כ שיר ושבח כמו אל נא). במקום שמהפכין הסדר כשחל בשבת יום ראשון אז ראוי לומר אל נא ביום א' ולא ביום ב' והעולם לא נהגו כן לפי שלא ידעו טעמו של דבר:  
 על נטילת לולב ושהחיינו - ואח"כ ינענע וכו"מ סימן תרנ"א ס"ה. והנה שהחיינו זה הוא על קיום המצוה וע"כ אף דאתמול בלילה בירך שהחיינו שם היה על מצות סוכה ועל יום טוב וזה הוא על מצות לולב ואם נטל הלולב ביום א' ולא בירך שהחיינו יכול לברך כל ז' אימת שיזכור ובשעת נטילה דוקא אין בירך ביום א' שוב אין מברך ביום ב' שהחיינו:  
 וכן כל ח' ימי החג - ולא היו כחומר פסח דמדלגין משום דסוכות כל יום חשוב כיו"ט בפני עצמו כיון שחלוק קרבנותיו מיום שלפניו:  
 ומברכין לגמור - עיין לעיל סימן תפ"ח ס"א בהג"ה שם דבמדינותינו המנהג לברך לקרות ההלל ועיין במ"ב שם:  
 בין צבור בין יחיד - ר"ל ולא היו כמו ר"ח וחומר פסח דלכמה פוסקים אין מברכין אז על ההלל אפילו לצבור ובפרט ליחיד (עיין לעיל בסימן תפ"ח ס"ב ובסימן תצ"ד) דשם ההלל הוא רק מנהג של כל ישראל אבל בזה דמדינא הוא מברכין לכו"ע בין לצבור בין ליחיד:  
 ואין מפסיקין בו וכו' - כתב הח"א כלל קמ"ז שאם הביאו לו לולב באמצע הלל מותר לו להפסיק בין הפרקים דהיינו בין מזמור למזמור לברך:  
 אלא כדרך שאמרו בק"ש וכו' - הכל מבואר לעיל בסימן תפ"ח לענין הלל בשני ימים הראשונים של פסח דגומרין בו ההלל ולא כפלו הכא אלא לאשמועינן דבסוכות שוין בזה לדינא כל שמונת הימים ולדין בחו"ל גם שמחת תורה בכלל זה דגם בו גומרין ההלל דהוא ספק שמיני:  
 באמצע שואל וכו' - ביאור כל הדברים האלו עד סוף הסימן מבואר בסימן תפ"ח במ"ב שם:  
<sup>17</sup> ע"י ש"ע (או"ח סי' רי"ב): הטועם את התבשיל אינו צריך לברך עד רביעית, ואפילו אם הוא בולעו. וי"א שאם הוא בולעו טעון ברכה, ולא פטרו את הטועם אלא כשחוזר ופולט ואז אפילו על הרבה אינו צריך ברכה. הגה: וספק ברכות להקל.  
 משנה ברורה: הטועם וכו' - דאע"ג דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה אפילו כל שהוא בין באכילה בין בשתייה היינו כשמכוין לאכול ולשתות אבל הכא שאין כוננו אלא לטעום לידע אם צריך מלח או תבלין א"צ ברכה לא לפניו ולא לאחריה ואפילו אם הוא אוכל קצת מהמאכל אחר הבישול [שאין ביכלתו לתקן אז המאכל] ורק לידע אם הוא טוב ג"כ מצדדים הא"ר והפמ"ג דגם זה בכלל טעימה אחרי שאין כוננו לשם אכילה:  
 עד רביעית - ועד בכלל אבל יתר מרביעית כיון שהוא הנאה יתירה חשיב כמו שמתכוין לאכילה. ועיין במ"א שכתב דעד רביעית דשרי היינו אפילו לטעום מהרבה קדירות ומיהו אם כוננו לאכול מעט אסור לעשות הרבה פעמים דהו"ל אכילה מעלייתא. ולענין טעימה איזה דבר אוכל לידע אם הוא טוב מצדדים האחרונים דשיעורו הוא רק עד כזית. ודע דאף שבש"ע כתב אין צריך לברך ממילא אסור לברך דהו"ל ברכה לבטלה [אחרונים]:  
 ואפילו אם הוא בולעו - ואם הוא פולט מותר אפילו ביותר מרביעית בלי ברכה גם לדעה זו:  
 טעון ברכה - אפילו בכל שהוא כיון שיש לו הנאת מעיו:  
 ע"י המשך בהערה ד.

<sup>15</sup> ע"י ש"ע (או"ח סי' תרצב ס"ב): אין לשוח בעוד שקורין אותה.  
 משנה ברורה: אין לשוח בעוד שקורין אותה - היינו בין השומע ובין הקורא אסור להם לשוח לכתחלה ואפילו בד"ת ולענין דיעבד יש חילוק דהשומע אם שח בעת הקריאה לא יצא אפילו אם חיסר לשמוע תיבה אחת דהא לא שמעה כולה אבל הקורא יצא ולפעמים אפילו לכתחלה מותר כגון לשאול בין הפרקים מפני הכבוד כמו לענין ק"ש בסימן ס"ו וכו' לענין שיחה באמצע הקריאה אבל אם שח בין הברכה לתחלת הקריאה בין השומע ובין הקורא הפסיד הברכה וכן בין הקריאה לסוף הברכה ג"כ אסור להפסיק:  
<sup>16</sup> ע"י ש"ע (או"ח סי' תכב ס"ד): לענין הפסקה, אפילו באמצע שואל בשלום אדם שהוא צריך לנהוג בו כבוד ומשיב שלום לכל אדם, אבל בענין אחר לא יפסיק. הגה: ודוקא בר"ח ופסח בימים שאין גומרים הלל, אבל כשגומרים אותו, לענין הפסקה, דינו כמו בק"ש וע"ל סי' תפ"ח ס"א.  
 משנה ברורה: אפילו באמצע - ר"ל באמצע הפרק ועין לעיל בסימן ס"ו ותלמוד לכאן ביאור הדברים:  
 אבל בענין אחר וכו' - ואפילו בין הפרקים [פר"ח]:  
 וע"ל סימן תפ"ח - ששם מבואר היטב דיני הפסקה:  
 ע"י ש"ע (או"ח סי' תפח ס"א): שחרית נכנסים לבית הכנסת, וקורים הזמירות של שבת, ומתפללין תפלת שחרית, וגומרין ההלל (ומברכין לקרות ההלל), ואין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בקריאת שמע, באמצע הפרק שואל בשלום אביו או רבו ומשיב שלום לאדם נכבד שנתן לו שלום, ובין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם. הגה: (ודוקא בב' ימים הראשונים שגומרים בהם ההלל דינא הכי לענין הפסקה, אבל בימים שאין גומרין ע"ל סימן תל"ב סעיף ד'). ואם פסק באמצע ושהה אפילו כדי לגמור את כולו, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק.  
 משנה ברורה: וקורים הזמירות וכו' - היינו המזמורים שאומרים קודם פסוקי דזמרה וגם מזמור שיר ליום השבת אומרים דיר"ט נמי אקרי שבת. וכן אומרים ברכת נשמת כמו בשבת ואחר ברכו אומרים ברכת יוצר אור כמו בחול:  
 וגומרין ההלל - ואם חיסר פסוק אחד או תיבה אחת צריך להתחיל אח"כ מאותו פסוק ולגמור עד סוף ההלל דאם יאמרנו במקום שנזכר הו"ל קריאה למפרע ולא יצא:  
 לקרות ההלל - ר"ל שלא יאמר לגמור ההלל דשמה ידלג תיבה או אות אחת ויש חשש ברכה לבטלה ואם אמר לגמור יצא ובמקום שנהגו לומר לגמור אין לבטל מנהגם [פמ"ג]. אם בא לבה"ל סמוך להלל יקרא תחלה הלל עם הצבור ואח"כ יתפלל והוא שלא יעבור זמן ק"ש ותפלה ע"ז ועיין לעיל בסימן תכ"ב במ"ב סקט"ז:  
 כדרך שאמרו בק"ש וכו' - ופרטי דינים אלו עיין לעיל סימן ס"ו:  
 באמצע הפרק וכו' - ואלו הן הפרקים הללו הללו עבדי ה' וגו'. בצאת ישראל ממצרים וגו'. לא לנו ה' לא לנו וגו'. אהבתי וגו'. הללו את ה' כל גוים וגו' מן המצר וגו'. ורד"ק כתב דמן המצר אינו תחלת המזמור אלא מתחיל הודו לה' כי טוב וגו':  
 באמצע - היינו אפי' באמצע הפרק:  
 ושהה וכו' - מדסתם משמע אפי' שהה באונס ועיין לעיל בסימן תכ"ב סקט"ד במ"ב:  
 ע"י ש"ע (או"ח סי' תרמד ס"א): שחרית, אחר חזרת תפלה, נוטלין הלולב ומברכין: על נטילת לולב, ושהחיינו. וגומרים ההלל. וכן כל שמונת ימי החג. ומברכין: לגמור את ההלל, בין צבור בין יחיד, ואין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בקריאת שמע: באמצע, שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד. בין הפרקים, שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. ואם פסק באמצע, ושהה אפי' כדי לגמור את כולו, אינו צריך לחזור אלא למקום שפסק.

חוזר ואומר אמת, או אינו חוזר ואומר אמת. אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן, חוזר ואומר אמת. רבה אמר, אינו חוזר ואומר אמת<sup>18</sup>. ההוא נדחית קמיה שרבה, שמעיה רבה שאמר אמת תרי זימני, אמר רבה, כל אמת אמת תפסיה להאי.

אמר רב יוסף, כמה מעליא הא שמעתתא, דכי אתא רב שמואל בר יהודה, אמר, אמרי במערבא, ערבית, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת. אמר ליה אביי, מאי מעליותא. והא אמר רב כהנא אמר רב, לא יתחיל, ואם התחיל, גומר. וכי תימא ואמרת אליהם לא הוי התחלה, והאמר רב שמואל בר יצחק אמר רב, דבר אל בני ישראל, לא הוי התחלה, ואמרת אליהם, הוי התחלה. אמר רב פפא, קסברי במערבא, ואמרת אליהם, נמי לא הויא התחלה, עד שאמר ועשו להם ציצית. אמר אביי, הלכך, אנן אתחולי מתחילין, דקא מתחלי במערבא, וכיון דאתחילין, מגמר נמי גמרינן, דהא אמר רב כהנא אמר רב, לא יתחיל, ואם התחיל, גומר. חייא בר רב אמר, אמר אני ה' אלהיכם, צריך לומר אמת, לא אמר אני ה' אלהיכם, אינו צריך לומר אמת. והא בעי לאדכורי יציאת מצרים. שאמר כך, מודים אנחנו לך ה' אלהינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך.

אמר רבי יהושע בן קרחה, למה קדמה פרשת שמע וכו'. תניא, רבי שמעון בן יוחי אומר, בדין הוא שיקדים שמע ליהיה אם שמוע, שזה ללמוד וזה ללמד, והיה אם שמוע לויאמר, שזה ללמוד וזה לעשות. אטו שמע, ללמוד אית ביה, ללמד ולעשות לית ביה. והא נאמר, ושנתם, וקשרתם, וכתבתם. ועוד, והיה אם שמוע, ללמד הוא שיש בו, ולעשות לית ביה. והא נאמר, וקשרתם, וכתבתם. אלא כך קאמר, בדין הוא שתקדם שמע ליהיה אם שמוע, שזה ללמוד וללמד ולעשות, והיה אם שמוע לויאמר, שזה יש בה ללמד ולעשות, ויאמר, אין בה אלא לעשות בלבד. ושתלמד? את זה מדברי יהושע בן קרחה. חדא ועוד קאמר, חדא, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך יקבל עליו עול מצות, ועוד, משום דאית בה הני דברי אחרנייתא.

רב משי ידיה וקרא קריאת שמע<sup>19</sup>, ואנח תפילין, וצלי. והיכי עביד כך. והתניא, החופר כוך למת בקבר<sup>20</sup>, פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה, הגיע זמן קריאת שמע, עולה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קריאת שמע ומתפלל. הא גופא קשיא. רישא אמר פטור, וסיפא חייב. הא לא קשיא, סיפא, בתרי, ורישא, בחד. מכל מקום קשיא לרב. רב כרבי יהושע בן קרחה סבירא ליה, שאמר, עול מלכות שמים תחלה ואחר כך עול מצות. אימר שאמר רבי יהושע בן קרחה, להקדים קריאה לקריאה, קריאה לעשייה מי שמעת ליה. ועוד, מי סבר ליה כרבי יהושע בן קרחה. והאמר רב חייא בר אשי, זמנין סגיאי הוה קאימנא קמיה שרב, ומקדים ומשי ידיה ומברך ומתני לן פרקין, ומנח תפילין והדר קרי קריאת שמע. וכי תימא בדלא מטא זמן קריאת שמע, אם כן, מאי אסהדתייה שרב חייא בר אשי. לאפוקי ממאן שאמר למשנה אין צריך לברך קמשמע לן דאף למשנה נמי צריך לברך. מכל מקום קשיא לרב. שלוחא הוא דעוית. אמר עולא, כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין<sup>21</sup>, כאילו מעיד עדות שקר

בעצמו<sup>22</sup>. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים<sup>23</sup>.

ואמר רבי יוחנן, הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה<sup>24</sup>,

ביאור: פטור מקריאת שמע – שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ש"ד).  
21 עיי' שו"ע (או"ח סי' כה ס"ד): צריך שיהיו תפילין עליו בשעת ק"ש ותפלה. משנה ברורה: בשעת ק"ש ותפלה - ר"ל לכל הפחות בשעת ק"ש ותפלה וכדלקמן בסימן ל"ז ס"ב ואמרינן בגמרא כל הקורא ק"ש בלי תפילין הרי הוא כאלו מעיד עדות שקר בעצמו ח"ו ופירשו בתוספות לפי שאומר וקשרתם לאות וגו' ואין קושר ואף שבדיעבד יצא ידי ק"ש מ"מ יש לו עבירה מצד אחר שמראה על עצמו שאין רוצה לקיים רצון הש"י וזהו עדות שקר שמעיד על עצמו ויש עוד פי' אחר עיין בלבוש וכתב בספר חרדים דמזה נלמוד כשאומר ואהבת את ד' וגו' יראה להכניס אהבת הש"י בלבו שלא יהיה כדובר שקר ח"ו. ודע דלא אמרו כן אלא כשעושה כן במזיד שמתעצל להניח תפילין קודם ק"ש אבל מי שאין לו תפילין או כשהוא בדרך ומחמת קור וצינה אינו יכול להניח תפילין וכל כה"ג בודאי אין לו לאחר ק"ש בזמנה מחמת זה. לבוש בסימן נ"ח והעתקתי שם את לשונו עיי' ש: 22 כי על ב' דברים העולם עומד, על הדבור ועל המעשה, ולכן ניתנה תורה עיי' משה ועי' אהרן, שהן כנגד בלעם ובלק, קסם ונחש, ושניהם צריך בתפלה כידוע, ד' בדבור וד' במעשה, כנגד ב' שמות הידועים. וז"ש **כאלו מעיד כו'** (אגדות הגר"א). 23 שק"ש ותפלה הן כנגד תפילין של יד ושל ראש. וק"ש נגד עולה, ותפלה נגד זבח. וכנגד במעשה הוא מנחה ונסכים, אכילה ושתייה, וכמ"ש אריתי מורי עם בשמי כו' אכלתי כו'. ונגד חטאת ואשם, שהוא להעביר הס"א, הוא מ"ש למטה יפנה ויטול ידיו כו'. ואעפ"כ היו מקריבין מנחה ונסכים בשניהם, לכללן בשניהן (אגדות הגר"א). 24 כי האדם נכלל מו' דרגין, כידוע בסוד אלימלך כו', ואלו הן ה' דרגין דכאן, ובכל אחד דכר ונוקבא (אגדות הגר"א).

18 עיי' שו"ע (או"ח סי' סו ס"ו): אם פסק מפני היראה או הכבוד אחר שאמר אמת, או שסיים קודם החזן וסמך ה' אלהיכם עם אמת וממתין שיתחיל החזן ושיאמר עמו, אינו צריך לחזור ולומר פעם אחרת אמת.  
משנה ברורה: וממתין - פי' דאלו אם לא שהה משתקינן ליה כשחוזר ואומר אמת כמו בשמע שמע ומודים מודים אבל בשהה אף דלא משתיקין ליה מ"מ אינו צריך לחזור דלמה לו לכופלו פעם שניה. וכן בכל מקום שהוא פוסק באיזה ברכה מברכות ק"ש כשחוזר אח"כ אינו צריך לחזור אלא לתיבה שפסק ממנה ובתפלה עיין לקמן בסימן ק"ד ס"ה:  
19 עיי' שו"ע (או"ח סי' סו ס"ח): הוב"ד לעיל הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת...  
20 עיי' שו"ע (או"ח סי' עא ס"ה): החופר קבר למת, פטור.  
משנה ברורה: פטור - אפילו בשעת נוחו מעט שגם אז נקרא עדיין עוסק במצוה שעיי' יתחזק כוחו לחזור ולחפור:  
עיי' שו"ע (או"ח סי' עא ס"ו): היו ב' או יותר חופרים, כל הצריכים לצרכי החפירה בבת אחת, פטורין. ואם יש נוספים, נשמטים וקורין, וחוזרים אלו ומתעסקים והאחרים נשמטין וקורין (עיי' בי"ד סימן ס"ה).  
משנה ברורה: והאחרים וכו' - ר"ל ונמצא שקראו כולם ולא נתבטל שום דבר מעסק הקבר כלל אפילו רגע:  
עיי' שו"ע (יר"ד סי' שסה ס"א): החופר כוך למת פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ואם הם שנים והגיע זמן ק"ש אחד עולה ומתפלל ק"ש ומתפלל חוזר זה וחופר ועולה חבירו וקורא ק"ש ומתפלל ודוקא כוך דלא חפיר ליה אלא חד אבל אם היה מקום ששנים יכולים להתעסק בו כאחד פטורים:

יפנה ויטול ידיו<sup>25</sup>, ויניח תפילין ויקרא קריאת שמע ויתפלל, וזו היא מלכות שמים שלמה. אמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן, כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קריאת שמע ומתפלל, מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר, ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'. אמר ליה רבא, לא סבר לה מר כאילו טבל, שנאמר, ארחץ [בנקיון] ולא כתב, ארחץ [כפין]. אמר ליה רבינא לרבא, חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר, מי שאין לו מים לרחוץ ידיו, מקנח ידיו בעפר וברצור ובקסמית. אמר ליה, שפיר קאמר, מי נאמר, ארחץ במים. בנקיון נאמר, כל מידי דמנקי. דהא רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן צלותא, והני מילי, לקריאת שמע, אבל לתפלה, מהדר<sup>226</sup>. ועד כמה. עד פרסה. והני מילי, לקמיה, אבל לאחוריה, אפילו מיל אינו חוזר, [ומינה], מיל הוא דאינו חוזר, הא פחות ממיל, חוזר.

משנה. הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו, יצא<sup>27</sup>, רבי יוסי אומר, לא יצא. קרא ולא דקרק באותיותיה<sup>28</sup>, רבי יוסי אומר, יצא, רבי יהודה אומר, לא יצא. הקורא למפרע<sup>29</sup>, לא יצא, קרא וטעה, יחזור למקום שטעה. גמרא. מאי טעמא שרבי יוסי, משום שנאמר, שמע, השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיך. ותנא קמא סבר, שמע, בכל לשון שאתה שומע. ורבי יוסי, תרתי שמע מינה. תנן התם, חרש המדבר ואינו שומע, לא יתרום, ואם תרם, תרומתו תרומה<sup>30</sup>. מאן תנא חרש המדבר ואינו שומע, דיעבד, אין, לכתחלה, לא. אמר רב חסדא, רבי יוסי היא, דתנן, הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו, יצא, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר, לא יצא. עד כאן לא קאמר רבי יוסי לא יצא, אלא גבי קריאת שמע דאורייתא, אבל תרומה, משום ברכה הוא, וברכה שרבנן, ולא בברכה תליא מילתא. וממאי שרבי יוסי היא. דילמא רבי יהודה היא, ואמר גבי קריאת שמע נמי, דיעבד, אין, לכתחלה, לא. תדע, שלמדנו, הקורא, דיעבד אין, לכתחלה, לא. אמרי, האי שלמדנו,

<sup>25</sup> עיי' שר"ע (או"ח סי' ב ס"ו): אסור לילך בקומה זקופה, ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש (מפני כבוד השכינה), ויבדוק נקביו: הגה - ויכסה כל גופו, ולא ילך יחף. וירגיל עצמו לפנות בוקר וערב, שהוא זריזות ונקיות:

משנה ברורה: בקומה זקופה - שדוחק רגלי השכינה כביכול ע"כ כתבו האחרונים דאסור אפילו פחות מד"א ופשוט דאפילו עומד במקומו ואינו הולך כלל:

ולא ילך - אפילו בבית שיש בו תקרה וכ"ש תחת אויר השמים דיש לזיזה לכ"ע:

ד"א - ומידת חסידות אפילו פחות מד"א ואפילו בעת השינה בלילה ויש שמצדידן לומר דאפילו ד"א אינו אסור מדינא רק להצנועין במעשיהן אבל כבר כתב הט"ז לקמן בסיומן ח' דבמינוני איסור גמור מדינא להיות בגילוי הראש ואפילו יושב בביתו ע"ש הטעם וכן כתב בתשובת מהר"י ברונא וכתב המ"א דאפילו קטנים נכון להרגילם בכיסוי הראש כי היכי דליהו להו אימתא דשמיא כדאיתא (בשבת ק"ו) כסי ראשך כי היכי דליהו עלך אימתא דשמיא ודע עוד דלענין גילוי הראש די בכיסוי היד על הראש וה"ה אם מפלה ראשו שרי בגילוי הראש ועיין בפמ"ג שכתב דליך ד"א תחת אויר השמים לא מהני בזה כיסוי הראש ביד:

בגילוי הראש - וכ"ש שאסור לברך וה"ה ללמוד בגילוי הראש ולא מהני בזה כיסוי היד דיד וראש חד גופא אינון ואין הגוף יכול לכסות את עצמו ויש מקילין בזה בשעת הדחק כגון בלילה שרוצה לשתות ואין לו כובע בראשו דדי במה שמכסה ראשו בידו אבל יותר טוב לנהוג כמו שהעולם נוהגין שממשיך הבית יד של הבגד על היד ומכסה בו ראשו דאז הוי שפיר כיסוי לכ"ע וכתב הפמ"ג דיש לזיזה בשעת הנחת תפילין של ראש שלא יברך הברכה בראש מגולה ופר"ק משערות אף אותן שתפורין בבגד מתחתיו יש לאסור מפני מראית העין שיאמרו ששערות הן ויש מקילין:

ויבדוק נקביו - כדי שיהיה אח"כ גופו נקי בשעת קבלת מלכות שמים בק"ש ותפלה ואין צריך רק בדיקה לבד ואם בדק את עצמו ואינו רוצה עתה לנקביו זה נקרא מן הדין גוף נקי וחלילה לאחר שוב עבור זה זמן ק"ש או אפילו רק תפלה בצבור:

יחף - אחז"ל שימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו. ובמקומות הערב שדרכן לילך יחף שרי [א"ר]. עוד כתב בשם של"ה דאם עושה משום תשובה על עונותיו מותר וכן עשה דהמע"ה הולך יחף, ע"כ.

מבחוץ ומבפנים כו'. והן ו' דרגין דאדם, אדם וחווה, איש ואשה, עצם ובשר. והן שורין בג' עלמין לאחר מיתתו, כמ"ש כי הוא חייד, ואורח ימיק, על האדמה. דכר פרח למעלה בכל פעם, והנוקבא נשארית שם. וז"ש זהו מ"ש שלימה. שהיא בג' עלמין הידועים, ובכל אחד דכר ונוקבא (אגדות הגר"א). בעשיה כו'. וכנגדן אמר למטה כאילו טבל ובנה מזבח והקריב קרבן. ואלו ג' צריכין לעבודה (אגדות הגר"א).

<sup>26</sup> עיי' שר"ע (או"ח סי' ד סכ"ב): אם אין לו מים, יקנח ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי, ויבדק: על נקיות ידים, ויועיל לתפלה, אבל לא להעביר רוח רעה שעליהן:

הקורא, להודיעך כחו שרבי יוסי שאמר, דיעבד נמי לא, דאי רבי יהודה, אפילו לכתחלה נמי יצא. במאי אוקימתא, כרבי יוסי, ואלא הא דתניא, לא יברך אדם ברכת המזון בלבד, ואם בירך, יצא, מני. לא רבי יוסי ולא רבי יהודה, דאי רבי יהודה, הא אמר, לכתחלה נמי יצא, אי רבי יוסי, דיעבד נמי לא. אלא מאי, רבי יהודה, ודיעבד, אין, לכתחלה, לא. אלא הא דתני רבי יהודה בריה שרבי שמעון בן פזי, חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה, מני. לא רבי יהודה ולא רבי יוסי, אי רבי יהודה, הא אמר, דיעבד, אין, לכתחלה, לא, אי רבי יוסי, הא אמר, דיעבד נמי לא. אלא, לעולם רבי יהודה, ואפילו לכתחלה נמי, ולא קשיא, הא דידיה, הא שרביה, דתנן, רבי יהודה אומר משום רבי אלעזר בן עזריה, הקורא את שמע, צריך שישמיע לאזנו, שנאמר, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, אמר ליה רבי מאיר, הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך, אחר כונת הלב הן הן הדברים. השתא דאתית לכך, אפילו תימא, רבי יהודה כרביה סבירא ליה, ולא קשיא, הא, רבי מאיר, הא, רבי יהודה.

תנן התם, הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן<sup>31</sup>, ורבי יהודה מכשיר בקטן. מאן תנא חרש דיעבד נמי לא. אמר רב מתנה, רבי יוסי היא, דתנן, הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו, יצא, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר, לא יצא. ממאי שרבי יוסי היא, ודיעבד נמי לא,

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות הנהגת אדם בבקר סימן ד סעיף כב

אם אין וכו' - ואם יש לו מים צריך ליטול אפילו לתפלת מנחה וערבית אפילו אם אינו יודע להן שום כלל. והנטיילה יהיה בלא ברכה כי לא תקנו ברכה כ"א בשחרית וכדאיתא בסיומן ז' ס"א. ואם אין לו מים י"א דידינו כהכא דינקה בכל מידי דמנקי פן מודבק בהם איזה דבר מאוס או זוהמא ועיין לקמן בס' צ"ב וברל"ג במשנה ברורה:

יקנח ידיו - ואפילו היו מלוכלכים בודאי כגון שעשה צרכיו וקניח ג"כ מהני ועיין לקמן בס' צ"ב כמה צריך לחזור אחר מים:

בעפר - או שישפסף בטלית יבש. ודע דנקיון כיון שהוא עומד במקום מים צריך לנקות כל היד בין גבו ובין תוכו עד הפרק ובדיעבד די עד סוף קשרי אצבעותיו אבל לא כמו שנוהגין איזה אנשים שמנקין רק ראשי אצבעותיהן: נקיות ידים - י"א דגם בזה מברכין ענט"י ומ"מ כל האחרונים לא זזו מפסק השו"ע:

עיי' שר"ע (או"ח סי' צב ס"ד): צריך לרחוץ ידיו במים, אם יש לו. ואם אין לו, צריך לחזור אחריהם עד פרסה. והני מילי כשהוא הולך בדרך והמים נמצאים לפניו, אבל אם צריך לחזור לאחוריו למקום מים עד מיל, חוזר. יותר ממיל, אינו חוזר. ואם מתירא שיעבור זמן התפלה, ינקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי (ועיין לקמן ס' רל"ג):

משנה ברורה: לרחוץ - הטעם ע"ז עיין לעיל בריש סי' ד' במ"ב. וגם לתפלת מנחה וערבית צריך נטילה וכדלקמן ברל"ג ס"ב. ודעת הרמב"ם דהיכא דצריך ליטול ידיו ולא נטל וגם לא נקה אותן בצרור אפי' בדיעבד אין תפלתו תפלה וצ"ע לדינא [פמ"ג] ועיין בביאור הלכה שביארנו דאין חוזר ומתפלל:

במים - ואין הנגוב מעכב בזה כמו שמעכב בנטילה לאכילה [ב"א]: צריך - ודוקא כשיודע שהם מלוכלכות אבל בסתם ידים מיקל בסמוך ס"ה עיי"ש:

לחזור וכו' - ואם יצטרך עיי"ז לילך אח"כ יחידי או שלא יוכל עיי"ז להגיע למחוז חפצו בעוד יום א"צ לחזור כלל:

הולך בדרך - ורוכב דינו בכל זה כמהלך ברגליו. גם אין חילוק בין דרך רע לטוב. וכ"ז דוקא כשיודע בודאי שימצא שם מים אבל בספק לא: לאחוריו - וכ"ש כשהוא יושב בביתו דבודאי חייב לחזור לכתחלה אחר מים אם יודע שידיו מלוכלכות:

עד מיל - והרבה פוסקים סוברין דמיל עצמו דינו כיותר ממיל: זמן התפלה - לגמרי ואם הוא במקום שיש שם עשרה שמתפללים ואם יחזור אחר מים יעבור זמן תפלת הצבור כתב הב"ח דאף שיש לו שהות א"צ לחזור וינקה במידי דמנקי:

ינקה ידיו - ר"ל דאין לו לחזור אז אחר מים שמא יעבור הזמן וכ"ש לענין ק"ש דבודאי אסור לו להמתין על מים אם יש חששא שמא יעבור הזמן אלא ינקה ויקרא וישה פוסקים שסוברין דבק"ש תיכף משהגיע התחלת זמנה אם אין לו מים מנקה ויקרא ולא ימתין על מים: סימן רל"ג - דשם מבוואר זמן המנחה: עיי' המשך בהערה יג.

דילמא רבי יהודה היא ולכתחלה הוא דלא, הא דיעבד שפיר דמי. לא סלקא דעתך, שלמדנו חרש דומיא דשוטה וקטן, מה שוטה וקטן, דיעבד נמי לא, אף חרש, דיעבד נמי לא. ודילמא, הא כדאיתא והא כדאיתא. ומי מצית לאוקמה כרבי יהודה, והא משלמדנו סיפא, רבי יהודה מכשיר בקטן, מכלל דרישא לאו רבי יהודה היא. ודילמא כולה רבי יהודה היא, ותרי גווי קטן, וחסורי מחסרא וכך קתני, הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן, במה דברים אמורים, בקטן שלא הגיע לחנוך, אבל קטן שהגיע לחנוך, אפילו לכתחלה כשר, דברי רבי יהודה, שרבי יהודה מכשיר בקטן. במאי אוקימתא, כרבי יהודה, ודיעבד, אין, לכתחלה, לא, אלא הא דתני רבי יהודה בריה שרבי שמעון בן פזי, חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה, מני. לא רבי יהודה ולא רבי יוסי, אי רבי יהודה, דיעבד, אין, לכתחילה, לא, אי רבי יוסי, דיעבד נמי לא. אלא מאי, רבי יהודה, ואפילו לכתחלה נמי. אלא הא דתניא, לא יברך אדם ברכת המזון בלבד, ואם בירך, יצא, מני. לא רבי יהודה ולא רבי יוסי, אי רבי יהודה, הא אמר אפילו לכתחלה נמי, ואי רבי יוסי, הא אמר אפילו דיעבד נמי לא. לעולם רבי יהודה היא, ואפילו לכתחלה נמי, ולא קשיא, הא דידיה, הא שרביה, דתניא, אמר רבי יהודה משום רבי אלעזר בן עזריה, הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו, שנאמר, שמע ישראל, אמר לו רבי מאיר, הרי הוא אומר, אשר אנכי מצוך היום על לבבך, אחר כונת הלב הן הן הדברים. השתא דאתית לכך, אפילו תימא, רבי יהודה כרביה סבירא ליה, ולא קשיא, הא, רבי יהודה, הא, רבי מאיר.

אמר רב חסדא אמר רב שילא, הלכה כרבי יהודה<sup>27</sup> שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה, והלכה כרבי יהודה. וצריכא, דאי אשמעינן הלכה כרבי יהודה, הוה אמינא, אפילו לכתחלה, קמשמע לן, הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה. ואי אשמעינן הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה, הוה אמינא, צריך, ואין לו תקנה, קמשמע לן, הלכה כרבי יהודה.

אמר רב יוסף, מחלוקת בקריאת שמע, אבל בשאר מצות, דברי הכל לא יצא<sup>28</sup>, שנאמר, הסכת ושמע ישראל. מיתיבי, לא יברך אדם ברכת המזון בלבד, ואם בירך, יצא. אלא אי אתמר, כך אתמר, אמר רב יוסף, מחלוקת בקריאת שמע, שנאמר, שמע ישראל, אבל בשאר מצות, דברי הכל יצא. והכתוב, הסכת ושמע ישראל. הוהא בדברי תורה כתיב.

קרא ולא דקדק באותיותיה. אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה, הלכה כדברי שניהם להקל. ואמר רבי טבי אמר רבי יאשיה, מאי שנאמר, שלש הנה לא תשבענה שאול ועצר רחם<sup>29</sup>, וכי מה ענין שאול אצל רחם. אלא לומר לך, מה רחם מכניס ומוציא<sup>30</sup>, אף שאול מכניס ומוציא, והלא דברים קל וחומר, ומה רחם שמכניסין בו בחשאי, מוציאין ממנו בקולי קולות,

שאל שמכניסין בו בקולי קולות, אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות. מכאן תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה.

תני רבי אושעיא קמיה שרבא, וכתבתם, הכל בכתב, אפילו צואות. אמר ליה, שאמר לך מני, רבי יהודה היא, שאמר גבי סוטה אלו כותב, צואות אינו כותב, והתם הוא שנאמר, וכתב את האלות האלה, אבל הכא שנאמר וכתבתם, אפילו צואות נמי. אטו טעמיה שרבי יהודה משום שנאמר וכתב. טעמיה שרבי יהודה משום שנאמר אלו, אין, צואות, לא. אצטרין, סלקא דעתך אמינא, נילף כתיבה כתיבה מהתם, מה התם, אלו, אין, צואות, לא, אף גם כאן, צואות לא, כתב רחמנא, וכתבתם, אפילו צואות.

תני רב עובדיה קמיה שרבא, ולמדתם, שיהא למודך תם<sup>31</sup>, שיתן ריוח בין הדבקים<sup>32</sup>. עני רבא בתריה, כגון על לבבך, על לבבכם, בכל לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, הכנף פתיל, אתכם מארץ. אמר רבי חמא ברבי חנינא, כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה, מצננין לו גיהנם<sup>33</sup>, שנאמר, בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון<sup>34</sup>, אל תקרי בפרש אלא בפרש, אל תקרי בצלמון אלא בצלמות.

ואמר רבי חמא ברבי חנינא, למה נסמכו

בשפתיו - אבל אם הררה בלבו את הברכה לא יצא ועיין לעיל בסימן קפ"ה ס"ב במ"ב ובסימן ס"ב בה"ל סוד"ה יצא:

בכל לשון - עיין לעיל קפ"ה ס"א במ"ב:

באיש - שהגיד והביצים בולטין ונראין ולא מהני בלא כיוסי:

טוחות בקרקע - פי' דבוקות ומכוסות בקרקע וצריך להיות מכוסה כ"כ שלא תהא נראה עגבותיה כי העגבות יש בהן משום ערוה [ב"ל] ובמ"א מאריך בזה ומסיק דעגבות אין בהן משום ערוה וכן נוטה קצת דעת הגר"א לעיל בס' ע"ד ובא"ר וכן במגן גבורים מצדדים לדינא כהב"י ולכן יש להחמיר לכתחלה:

<sup>29</sup> לכאורה מה זה תמיה דקחשיב ג' דברים אשר לא תשבענה, אלא דהתמיה דלכתוב שאול אצל ארץ לא תשבוע מים (אגדות הגר"א).

<sup>30</sup> לפי שהארץ היא אם של אדם כמ"ש ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה, והוא העיבור להוליד. וז"ש בוורה בתר דינקא הדר אתעברת מנייהו (אגדות הגר"א).

<sup>31</sup> עיי' שו"ע (או"ח סי' ס"ט): צריך להפסיק בין היום על לבבך, ובין היום לאהבה, שלא יהא נראה היום ולא למחר:

<sup>32</sup> ופרש"י בין הדבקים. תיבות המדובקות זו בזו, אם אינן מפרידן כשהתיבה השניה מתחלת באות שהתיבה שמלפניה נגמרת הוא קורא אותן שתי אותיות באות אחת, אם אינו מתעסק ליתן ריוח ביניהן כדמפרש רבא (אגדות הגר"א).

כי ק"ש בסוד אהבת חסד, וחסד פריש גזעין, וח' דבקים נגד ח' כללי האברים. והדבקים שבכאן הוא ב' פעמים רפ"ב, צבאות אדני. (ג"ב עה"ג בכ"ג ג' י"ד וב' וא"ו באחרונה, ובית אחד שם. (ודבת) [נד' ב"ת] בשניה. וג' ב' ט"ז נ' בראשונה). וכן הן ד' שמות דכלליו כלא, ב"פ אה"ה ושאר ה' שמהן. והן ח' דבקים שד"נ מדובקים יחד, כי ששים מלכות ושמונים כו'. והן ידוע בג"א [-בג' אמצעיות] ובג"ת [-בג' תחתונות], ואמצעיות מורכב משנים. ולכן הן ד' למד"ן, וב' ממ"ן, ופ' א' שביסוד נכלל כא', וזהו יסוד, ובו נכלל מלכות. ובת"ת דעת ב' למד"ן. ובית"ן ח"ב, כי שם אל"ף חכמה אל"ף בינה, יחוד. וזהו שאמר למטה בפרש שדי כו'. שהוא בחדסד מים קרים נוזלים, והוא סוד היחוד מים רבים. וז"ס כשאר"י שואג מתלהטין נורא כו', שהוא סוד חמום לזווג (אגדות הגר"א).

<sup>34</sup> אם תפרש שדי ותבדיל תיבות של מלכות שמים, מלכים בה תשלג בצלמון התורה אשר בה מלכים ימלוכו תשלג ותצנן לך את צל המות (אגדות הגר"א).

<sup>27</sup> עיי' שו"ע (או"ח סי' ס"ב): הוב"ד לעיל הערה יד.

<sup>28</sup> עיי' שו"ע (או"ח סי' קפה ס"ב): צריך שישמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו. ואם לא השמיע לאזניו יצא, ובלבד שיוציא בשפתיו:

משנה ברורה: בשפתיו - אבל אם הררה בלבו לא יצא. ואם מחמת חולי או אונס אחר בירך בהמ"ז בלבו יצא [מ"א] ועיין לעיל בסימן ס"ב במ"ב סק"ז שביררנו דהאי יצא לא לגמרי קאמר דהא ק"ל הרהור לאו כדיבור דמי אלא ר"ל דעכ"פ בשעה שאינו יכול לברך יהרהר בלבו והקב"ה יקבע לו שכר עבור זה אבל בעצם אינו יוצא וע"כ כשנסתלק האונס אם עדיין לא נתעכל המזון בירך ברכת המזון ועיין במה שכתבנו שם במ"ב ובבה"ל בכל הסעיף כי הכל שייך לכאן:

עיי' שו"ע (או"ח סי' רו ס"ג): כל אלו הברכות צריך שלא יפסיק בין ברכה לאכילה: הנה - יותר מכדי דבור (ב"י בשם שיבולי לקט). וצריך להשמיע לאזניו, ואם לא השמיע לאזניו, יצא ובלבד שיוציא בשפתיו. ונאמרים בכל לשון. ולא יברך ערום, עד שיכסה ערותו. במה דברים אמורים באיש, אבל אשה יושבת ופניה של מטה טוחות בקרקע, כי בזה מתכסה ערותה (ועיי' לעיל סימן ע"ד סעיף ד'). ואפילו אם אינו ערום, אם לבו רואה את הערוה או שראשו מגולה, אסור לברך:

משנה ברורה: בין ברכה לאכילה - וה"ה ברכת המצות בין ברכה להמצוה: יותר מכדי דיבור - היינו כדי שאילת תלמיד לרב שהוא שלום עליך רבי ויותר מהכי חשיב הפסק ומיירי בשתיקה אבל דיבור אפילו מלה אחת הוי הפסק כל שהוא שלא לצורך הברכה וכמבואר בסימן קס"ז ס"ו עיי"ש עוד יש חילוק בין שתיקה לדיבור דדיבור הוא לעיכובא וצריך לחזור ולברך אבל בשתיקה הוא רק לכתחלה אבל בדיעבד אפילו שהה הרבה יותר מכדי דיבור א"צ לחזור ולברך כל שלא הסיח דעתו בינתים. כתבו האחרונים דאפילו מפני הכבוד והיראה אסור להפסיק אחר הברכה ואם הפסיק חוזר ומברך ואפילו לעניינת אמן או לקדיש וקדושה וברכו ג"כ לא יפסיק. לא יברך על מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר משום חשש הפסק. ומי שבירך על מאכל ולאחר שבירך נמאס בעיניו יש לו לאכול קצת שלא יהיה הברכה לבטלה. הרוצה לשתות מים ששופך קצת ממנו ישפוך תחלה ואח"כ יברך דתרווייהו איתנהו משום הפסק ומשום ביזוי ברכה כ"כ בשערי תשובה בס' ר"ב בשם אחרונים. כשאוכל אגוז ישברנה ואח"כ יברך דאין כדאי להפסיק הרבה בין הברכה לאכילה ועוד שמה לא ימצאנה יפה ואינה ראויה לברכה ולענין שארי פירות עיין לעיל בסימן ר"ב בשערי תשובה:

אהלים לנחלים, שנאמר, כנחלים נטויו כגנות עלי נהר כאהלים נטע וגו', לומר לך, מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה, אף אהלים מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות<sup>35</sup>.

**הקורא למפרע לא יצא וכו'.** רבי אמי ורבי אסי הוו קא קטרין ליה גנא לרבי אלעזר, אמר להו, אדכך וכך איזיל ואשמע מלתא דבי מדרשא, ואיתי ואימא לכו. אזל אשכחיה לתנא שלמדנו קמיה שרבי יוחנן, קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה<sup>36</sup>, באמצע הפרק, יחזור לראש, בין פרק לפרק, יחזור לפרק ראשון, בין כתיבה לכתיבה, יחזור לכתיבה ראשונה. אמר ליה רבי יוחנן, לא שנו אלא שלא פתח בלמען ירבו ימיכם, אבל פתח בלמען ירבו ימיכם, סרכיה נקט ואתי. אתא ואמר להו. אמרו ליה, אלו לא באנו אלא לשמוע דבר זה, דינו.

משנה. האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך<sup>37</sup>, מה שאינו רשאי לעשות כן בתפלה. חתן פטור מקריאת שמע לילה הראשונה<sup>38</sup>, ועד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה. ומעשה ברבן גמליאל שנשא אשה וקרא לילה הראשונה, אמרו לו תלמידי, למדתנו רבינו שחתן פטור מקריאת שמע. אמר להם, איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת.

גמרא. הרבנים למדו, האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, ומתפללין בראש הזית ובראש התאנה<sup>39</sup>, ושאר כל האילנות, יורדים למטה ומתפללין. ובעל הבית, בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו. רמי ליה רב מרי ברה דבת שמואל לרבא, תנן, האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך, אלמא, לא בעי כונה, ורמינהי, הקורא את שמע

<sup>35</sup> והוא סוד וטהרו וקדשו, מים ואש (אגדות הגר"א).

<sup>36</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' סד ס"ב): קרא פרשה וטעה בה, אם יודע היכן טעה כגון שקרא כולה אלא שדילג פסוק אחד באמצע, חוזר לראש אותו הפסוק וגומר הפסוק. ואם אינו יודע היכן טעה, חוזר לראש הפרשה:

משנה ברורה: וטעה בה - כתב הפר"ח דוקא טעה אבל בהזיד ובמתכוין חוזר לראש כמו לענין תפלה לקמן בסימן ק"ד ס"ז והמ"א לקמן בסימן ק"ד סק"ו מסתפק בזה עי"ש ובסימן ס"ה יתבאר דבר זה במ"ב בעוה"י עי"ש בס"ק א' ובבה"ל:

פסוק אחד - ואם דילג תיבה אחת ו"א שבה די שיחזור לאותו התיבה ויגומר אם הוא במקום שמתחיל ענין בפני עצמו כגון שדילג מפסוק ושנתם תיבת ודברת אבל בספר אליהו רבא הכריע מכמה ראשונים דצריך לחזור לעולם לראש אותו הפסוק:

וגומר הפרשה - דאם יאמר רק אותו הפסוק ה"ל קריאה למפרע. ואפילו אם לא נזכר שדילג הפסוק מפרשה ראשונה רק עד אחר שאמר גם פרשה שאחריה אפ"ה די במה שיאמר מן הדילוג עד סוף הפרשה ראשונה דסדר הפרשיות אין מעכב:

לראש הפרשה - מחמת ספק אפילו היה זה בפרשה שניה ואפילו למ"ד פרשה שניה דרבנן דכיון דעסוק בק"ש צריך לתקן הכל ואם היה זה בפרשה ראשונה תלוי בזה אם זוכר שאמר שמע בכונה וגם בשכמ"ו חוזר לואהבת ואם אינו זוכר שאמר שמע בכונה בלא"ה חוזר לראש כי כיון שלא קראה בכונה הוי כלא קרא כלל את הפסוק שמע וממילא צריך לקרות כל זו הפרשה שלא יהיה הקריאה למפרע ויקראנה בלחש או ימתין מעט שלא יראה כקורא שמע שמע:

עי' שו"ע (או"ח סי' סד ס"ג): טעה בין פרשה לפרשה, שהוא יודע שסיים פרשה ואינו יודע אם ראשונה אם שנייה, חוזר לפרשה ראשונה ויתחיל: והיה אם שמוע: משנה ברורה: ואינו יודע - ומיירי שאינו זוכר כלל שום תיבה שאמר מפרשה שנייה וגם מיירי שעדיין לא התחיל תיבת דאם אחר שהתחיל ויאמר עלה לו הספק על לבו תלינן דמסתמא אמר גם פרשה שניה כפי הרגלו:

עי' שו"ע (או"ח סי' סד ס"ד): היה עומד בוכתבתם, ואינו יודע אם בוכתבתם שבפרשה ראשונה אם בוכתבתם שבפרשה שנייה, חוזר לוכתבתם שבראשונה. וה"מ שלא התחיל למען ירבו ימיכם, אבל אם התחיל למען ירבו ימיכם אין צריך לחזור, דסרכיה נקט ואתא:

משנה ברורה: עומד בוכתבתם - והא דלא קאמר בוקשרתם משום דיש הפרש דוקשרתם הראשון הוא בקמץ שהוא לשון יחיד והשני הוא בסגול שהוא לשון רבים. וט"ז כתב עוד טעם שאין דרך לטעות באמצעה דיכול להרגיש לפי הזמן שהתחיל לקרות אבל כשהוא עומד בסוף שיש כאן קצת זמן ארוך שפיר יוכל לפעמים לטעות דשמוא סיים הפרשה שניה:

אם התחיל - ו"ל ונסתפק לו אח"כ פן אמר הלמען ירבו ימיכם וכתבתם שבפרשה ראשונה אפ"ה אין צריך לחזור דמסתמא אמר כפי ההרגל לומר למען ירבו ימיכם וכתבתם שבשניה ומכ"ש אם מצא עצמו בתיבה אחרת באמצע הפרשה חזקה שאמר כל מה שלמעלה מזה ולא דילג פסוק או תיבה [אחרונים]:

אין צריך לחזור - כ"ז כשקורא ביחיד אבל אם הוא קורא עם הצבור ורואה שהש"ץ עומד בוכתבתם שבפרשה ראשונה או סמוך לו יחזור לוכתבתם שבראשונה דמכוחא מלתא שמע ולא נקט סרכיה ואזיל וכן לא יצדק גיטא אם עומד בוכתבתם דפסק בשו"ע דחוזר לוכתבתם הראשון אם רואה שהש"ץ והצבור עומדים בוכתבתם שבשניה או סמוך לו מלפניו או מלאחוריו יאמר ג"כ אח"כ

צריך שיכוין את לבו, שנאמר, שמע ישראל, ולהלן הוא אומר, הסכת ושמע ישראל, מה להלן בהסכת אף כאן בהסכת. אשתיק. אמר ליה, מידי שמיע לך בהא. אמר ליה, כך אמר רב ששת, והוא שבטלין ממלאכתן וקורין<sup>40</sup>. והתניא, בית הלל אומרים, עוסקים במלאכתן וקורין. לא קשיא, הא בפרק ראשון, הא בפרק שני.

הרבנים למדו, הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית, קורין קריאת שמע ומברכין לפנייה ולאחריה, ואוכלין פתן ומברכין לפנייה ולאחריה, ומתפללין תפלה של שמונה עשרה אבל אין יורדין לפני תיבה ואין נושאים כפיהם<sup>41</sup>. והתניא, מעין שמונה עשרה. אמר רב ששת, לא קשיא, הא, רבן גמליאל, הא רבי יהושע. אי רבי יהושע, מאי איריא פועלים, אפילו כל אדם נמי. אלא, אידי ואידי רבן גמליאל, ולא קשיא, כאן, בעושיין בשכרן, כאן, בעושיין בסעודתן. והתניא, הפועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעל הבית קורין קריאת שמע ומתפללין, ואוכלין פתן ואין מברכים לפנייה<sup>42</sup>, אבל מברכין לאחריה שתיים, כיצד, ברכה ראשונה כתקונה<sup>41</sup>, שניה, פותח בברכת הארץ וכוללין בונה ירושלים בברכת הארץ, במה דברים אמורים, בעושיין בשכרן, אבל עושיין בסעודתן או שהיה בעל הבית מיסב עמהן, מברכין כתיקונה.

חתן פטור מקריאת שמע. הרבנים למדו, בשבתך בכיתך, פרט לעוסק במצוה, ובלכתך בדרך, פרט לחתן, מכאן אמרו, הכונס את הבתולה, פטור, ובאת האלמנה חייב. מאי משמע. אמר רב פפא, כי דרך, מה דרך, רשות, אף גם כאן, רשות. מי לא עסקינן דקאזיל לדבר מצוה, ואפילו כך אמר רחמנא ליקרי. אם כן, לימא קרא בלכת, מאי בלכתך, שמע מינה, בלכת דידך הוא דמחייבת, הא דמצוה, פטירת.

הפסוק למען ירבו דהא מסתמא הוא קרא ג"כ השניה כמותם ורגלים לדבר איכא. ודין אם שינה באיזה ברכה מכפי מה שטבעו לה חכמים שכתב המ"א בשם הרמב"ם יבואר א"ה בסימן ס"ח במ"ב עי"ש:

<sup>37</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' סג ס"ח): האומנין, וכן בעל הבית שהיו עושים מלאכה בראש האילן או בראש שורות הבנין, קורין קריאת שמע במקומם, ואינם צריכים לירד:

<sup>38</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' ע ס"ג): הוב"ד לעיל הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת..

<sup>39</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' צ ס"ג): האומנין שעושיין מלאכה לבעל הבית יכולין להתפלל בראש הזית ובראש התאנה, ואין בזה משום לא יעמוד ע"ג מקום גבוה ויתפלל, דכיון שעלו לעשות מלאכתם הוי כמו שעלה לעלייה. ובשאר אילנות, צריכים לירד. והטעם שנשתנה הזית משאר אילנות, מפני שיש להם ענפים הרבה יותר משאר אילנות, ויש טורח גדול בעלייתם ובירידתם, ויתבטלו ממלאכתם ולפיכך אמרו שיתפללו שם, אבל שאר אילנות דליכא ביטול, ירדו. ובעל הבית, אפילו מראש הזית והתאנה צריך לירד להתפלל, דהא אינו משועבד למלאכה, שהוא ברשות עצמו ואם הקילו אצל פועלים מפני ביטול מלאכה, לא הקילו אצל בעל הבית:

<sup>40</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' סג ס"ז): היה עוסק במלאכה ורצה לקרות ק"ש, יתבטל ממלאכתו עד שיקרא פרשה ראשונה, כדי שלא יהא כקורא עראי: משנה ברורה: עד שיקרא וכו' - משמע דמכאן והלאה מותר אפילו בברכות ק"ש וכן מבואר בהדיא בסי' ס"ו בב"י בד"ה ומ"ש רק אם ארעו וכו' עי"ש ועיין לקמן בסימן קצ"א בט"ז סק"א וצל"ג:

<sup>41</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' קצא ס"א): פועלים העושים מלאכה אצל בעל הבית, מקצרים בבהמ"ז, כדי שלא לבטל מלאכת בעל הבית. כיצד, ברכה ראשונה כתקנה, ושנייה פותח בברכת הארץ וכולל בה בונה ירושלים וחותרם בברכת הארץ, ואין אומרים ברכת הטוב והמטיב כלל. בד"א, כשנוטלים שכר על מלאכתן מלבד הסעודה, אבל אם אין נוטלים שכר אלא הסעודה שאוכלים לבד, מברכין כל ד' ברכות כתקנן. וכן אם בעה"ב מיסב עמהם, אע"פ שנוטלים שכר מלבד הסעודה, מברכין כל ד' ברכות:

משנה ברורה: וכולל בה בונה ירושלים - דאף דדרשינן בגמרא מקרא שיברך לה' בבהמ"ז על המזון ועל הארץ ועל ירושלים אין ר"ל שמן התורה צריך לחתום על כל אחד ואחד בברכה בפ"ע אלא מדאורייתא די כשיברך על שלשתן בברכה אחת אך דרבנן תקנו לחתום בברכה על כל אחד ובפועלים משום בטול מלאכה תקנו שרק הזן יברך בפ"ע אבל ברכת הארץ ובנין ירושלים כיון שדומות זו לזו יכללם בברכה אחת [מ"א בביאור דברי רש"י וכו' עוד הרבה אחרונים לדינא]:

כלל - שזו אינה כ"א מדרבנן בעלמא ועקרוה אצל פועלים בין שמברכין בעצמן בין ששומעין מפי אחר המזמן ומברך בהמ"ז כתיקונה הוי הן עומדין למלאכתן כשחותם ברכת ירושלים ולענין ברכת הזימון אם מחוייבין פועלים בכך או לא יש דעות בין האחרונים ולפי מה שכתב בס"ב לא נ"מ מידי לדידן דבואדי חייבין אך כשאוכל פועל עם אנשים אחרים והוא גמר סעודתו מקודם נראה דלא ימתין עליהם אם אינם רוצים לענות אותו דבכונן זה בואדי בעה"ב מקפיד ועיין לקמן בסימן ר' במ"א סק"ב:

כשנוטלין שכר - וע"כ צריכין למהר המלאכה [רש"י]: מיסב עמהם וכו' - דמסתמא מוחל להם:





, אם כן מאי איריא הכונס את הבתולה, אפילו כונס את האלמנה נמי. הכא טריד, והכא לא טריד. אי משום טרדא, אפילו טבעה ספינתו בים נמי. אלמא אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב, אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה, חוץ מן התפילין<sup>42</sup>, שהרי נאמר בהן פאר, שנאמר, פארך חבוש עליך וגו'. אמרי, התם טרדא דרשות, הכא טרדא דמצוה.

משנה. רחץ לילה הראשון שמתה אשתו, אמרו לו תלמידיו, למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ<sup>43</sup>. אמר להם, איני כשאר בני אדם, אסטניס אני. וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין, אמרו לו תלמידיו, למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים. אמר להם, אין טבי עבדי כשאר כל העבדים, כשר היה. חתן אם רוצה לקרות קריאת שמע לילה הראשון, קורא<sup>44</sup>. רבן שמעון בן גמליאל אומר, לא כל הרוצה ליטול את השם יטול.

גמרא. מאי טעמא שרבן (שמעון בן) גמליאל. קסבר אנינות לילה שרבנן, שנאמר, ואחריתם כיום מר, ובמקום איסטניס לא גזרו ביה רבנן.

וכשמת טבי עבדו וכו'. הרבנים למדו, עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה<sup>45</sup>, ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ותנחומי אבלים. מעשה ומתה שפחתו של רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו. כיון שראה אותם עלה לעלייה, ועלו אחריו, נכנס לאנפילון, נכנסו אחריו, נכנסו לטרקלין, נכנסו אחריו, אמר להם, כמדומה אני שאתם נכונים בפושרים, עכשיו אי אתם נכונים אפילו בחמי חמין. לא כך שניתי לכם, עבדים ושפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים. אלא מה אומרים עליהם, כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו, המקום ימלא לך חסרונו, כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו, המקום ימלא לך חסרונו. תניא אידך, עבדים ושפחות אין מספידין אותן, רבי יוסי אומר, אם עבד כשר הוא, אומרים עליו, הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו. אמרו לו, אם כן, מה הנחת לכשרים.

הרבנים למדו, אין קורין אבות אלא לשלשה, ואין קורין אמהות אלא לארבע<sup>46</sup>. אבות מאי טעמא. אילימא משום דלא ידעינן אי מראובן קא אתינן אי משמעון קא אתינן, אם כן, אמהות נמי, לא ידעינן אי מרחל קא אתינן אי מלאה קא אתינן. אלא, עד הכא, חשיבי, טפי, לא חשיבי. תניא אידך, עבדים ושפחות אין קורין אותם אבא פלוני ואמא פלונית<sup>47</sup>, ושל רבן גמליאל היו קורים אותם אבא פלוני ואמא פלונית. מעשה לסתור. משום דחשיבי.

אמר רבי אלעזר, מאי שנאמר, כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי, כן אברכך בחיי, זו קריאת שמע<sup>48</sup>, בשמך אשא כפי, זו תפלה. ואם עושה כן עליו הכתוב אומר, כמו חלב ודשן תשבע נפשי, ולא עוד אלא שנוחל שני עולמים, העולם הזה והעולם הבא, שנאמר, ושפתי רננות יהלל פי.

רבי אלעזר בתר דמסיים צלותיה אמר כך<sup>49</sup>, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשכן בפורינו אהבה ואחווה ושלום וריעות, ותרבה גבולנו בתלמידים, ותצליח סופנו אחרית ותקוה, ותשים חלקנו בגן עדן, ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך, ונשכים ונמצא יחול לבכנו ליראה את שמך, ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה. רבי יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר כך, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתציץ בכשתנו ותביט ברעתנו<sup>50</sup> ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעורך

<sup>42</sup> עיי' שו"ע (או"ח סי' לח ס"ה): הוב"ד לעיל הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת..

עיי' שו"ע (יר"ד שפ"ח ס"א): הוב"ד לעיל הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת..

<sup>43</sup> עיי' שו"ע (יר"ד שפ"ח ס"א): רחיצה כיצד אסור לרחוץ כל גופו אפילו בצונן אבל פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר ואם היה מלוכלך מטיט וצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש: הגה וכל זה מדינא אינו אסור רק שבעה אבל אח"כ מותר ברחיצה אלא שנהגו האידנא לאסור כל רחיצה כל ל' יום לחוץ הראש אסור ואין לשנות המנהג כי מנהג קדום הוא ונתייחד על פי ותיקין:

ביאור: בחמין - ה"ה בפושרין אסור כל שתחמם אצל האור (פ"ת). כל רחיצה - צ"ל רחיצה (ש"ך).

כל ל' יום - אמנם בצונן ליכא איסורא כלל (ש"ך), היינו פניו ידיו ורגליו (רע"א בדעת הש"ך), ו"א היינו כל גופו בצונן, אמנם י"ח על דברי הש"ך, וכן ראוי לירא שמים, אמנם לאחרים מורים להתיר (פ"ת).

<sup>44</sup> עיי' שו"ע (או"ח סי' ע"ג): הוב"ד לעיל הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת..

<sup>45</sup> עיי' שו"ע (יר"ד שע"ז ס"א): העבדים והשפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים עליהם תנחומי אבלים אלא אומרים לו המקום ימלא חסרונו כשם שאומרים לאדם על שורו וחמורו:

<sup>46</sup> בסוד ג' וד', ובסוד ב' שינ"ן, וב' המרכבות (אגדות הגר"א).

<sup>47</sup> עיי' שו"ע (חומ"מ רע"ט ס"ה): העבדים והשפחות אין קורין להם אבא פלוני ואימא פלונית, שלא יבא מהדבר תקלה ונמצא זה הבן נגמל. לפיכך אם היו העבדים והשפחות חלולים, ויש להם קול, וכל הקהל מכירים אותם ואת בניו ועבדי אדוניהם, כגון עבדי הנשיא הרי אלו מותר לקרות להם אבא ואימא.

ביאור: שלא יבא מהדבר תקלה ונמצא זה הבן כו' - פירוש, התקלה היא שזה הבן נפגם, והבן ר"ל זה שקורא לשפחה אמי, נמצא שהוא בנה ויאמרו שהוא עבד.

ותתעטף בחסידותך<sup>51</sup> ותתאזר בחנינותך<sup>52</sup> ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך<sup>53</sup>.

רבי זירא בתר דמסיים צלותיה אמר כך, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו<sup>54</sup> שלא נחטא ולא נבוש<sup>55</sup> ולא נכלם מאבותינו<sup>56</sup>.

רבי חייא בתר דמצלי אמר כך, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא תורתך אומנותנו<sup>57</sup>, ואל ידוע לבנו ואל יחשכו עינינו. רב בתר צלותיה אמר כך, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים, חיים של שלום, חיים של טובה, חיים של בטחה, חיים שאין בהם בושה וכלימה, חיים של חלוץ עצמות, חיים שיש חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים, חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה<sup>58</sup>.

רבי בתר צלותיה אמר כך, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים<sup>59</sup>, מאדם רע ומפגע רע, מיצר רע, מחבר רע, משכן רע, ומשטן המשחית, ומדין קשה ומבעל דין קשה, בין שהוא בן ברית בין שאינו בן ברית. ואף על גב דקיימי קצוצי עליה שרבי. רב ספרא בתר צלותיה אמר כך, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים שלום

אבל כשקורא לעבד אבא אינו מוכרח שהוא עבד אם אמו היא ישראלית וכנ"ל, מ"מ פגם מיהא איכא, דהא אין קדושתן תופסין בעבד וה"ל בן זונה (סמ"ע).

<sup>48</sup> וז"ש אברכך בשמך, הוא ושמנו. וז"ש בחיי מקום החיים. אברכך אשא כפי ספר וספור. כמו חלב ודשן תשבע נפשי כו'. שהוא שלמים ועולות, וז"ש ולא עוד כו'. שהן ב' עלמין (אגדות הגר"א).

<sup>49</sup> הנה ר' אליעזר ור' יוחנן התפללו בתפלתן ז' דרגין, ור' זירא ור' חייא ג' דרגין, ורב ורבי עשרה דרגין. ובכולן כוללין את הכל (אגדות הגר"א).

<sup>50</sup> סוד חו"ב (אגדות הגר"א).  
<sup>51</sup> בסוד אבהן (אגדות הגר"א).

<sup>52</sup> הוא סוד ג' אחרונות, שהן כחאד חשיבין. והוא סוד ארבע רוחות (אגדות הגר"א).

<sup>53</sup> כתר ומלכות (אגדות הגר"א).

<sup>54</sup> כנגד ג' דרגין (אגדות הגר"א).

<sup>55</sup> פי' מעצמנו (אגדות הגר"א).

<sup>56</sup> פי' מזולתנו, כמ"ש מאבותינו. וכ"ה בכ"מ בושה וכלמה. ונחטא ר"ל בנפש, כמ"ש נפש כי תחטא. ובושה וכלמה הוא רוח ונשמה שאינן נשלמין (אגדות הגר"א).

<sup>57</sup> ג"כ ג' דרגין יה"ו, מלמטה למעלה. ואמר ואל ידוע כו'. כמ"ש אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה (אגדות הגר"א).

<sup>58</sup> הוא כלל הכל יחודא דכולהו (אגדות הגר"א).

<sup>59</sup> נגד שני דרגין שבפנים, והוא שם התואר ושם המקרה, ז"ל. כי ג' שמות הם כלל שם העצם ושם המקרה ושם התואר. מאדם רע כו'. חמשה והן נג"ע ר"ע, כמ"ש לא תאונה כו'. והן נגד ה"פ טוב, דכללין בברית הלשון ובברית המעור. משטן המשחית. נגד בור שחת. מדין קשה ומבעל דין קשה. נגד בחי' ראשונה ואחרונה (אגדות הגר"א).

בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה<sup>60</sup>, ובין התלמידים העוסקים בתורתך<sup>61</sup>, בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה. וכל העוסקין שלא לשמה, יהי רצון שיהו עוסקין לשמה<sup>62</sup>.

רבי אלכסנדר בטר צלותיה אמר כך, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה<sup>63</sup> ואל תעמידנו בקרן חשכה, ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. איכא שאמרי, הא רב המנונא מצלי לה, ורבי אלכסנדר בטר דמצלי אמר כך, רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב. שאור שבעיסה ושעבוד מלכות, יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם, ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם.

ברא בטר צלותיה אמר כך, אלהי, עד שלא נוצרתי אני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי<sup>64</sup>, עפר אני בחיי, קל וחומר במיתתי<sup>65</sup>, הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה<sup>66</sup>, יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסוריך וחלאים רעים. והיינו וידוי שרב המנונא זוטי ביומא דכפורי.

מר בריה שרבינא כי הוה מסיים צלותיה אמר כך<sup>67</sup>, אלהי נצור לשוני<sup>68</sup> מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה, פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי, ותצילני מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם, וכל החושבים עלי רעה מהרה הפך רעותם וקלקל מחשבותם, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא, בטר דמצלי אמר כך, רבון העולמים, גלוי לפניך<sup>69</sup>, בזמן שביט המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן, ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו, ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי<sup>70</sup>, יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני. רבי יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר כך, סוף אדם למות, וסוף בהמה לשחיטה, והכל למיתה הם עומדים<sup>71</sup>. אשרי מי שגדל בתורה<sup>72</sup> ועמלו בתורה<sup>73</sup> ועושה נחת רוח ליוצרו<sup>74</sup>, וגדל בשם טוב<sup>75</sup> ונפטר בשם טוב מן העולם<sup>76</sup>, ועליו אמר שלמה טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו.

מרגלא בפומיה שרבי מאיר, גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ושלשך על דלתי תורתי, נצור תורתי בלבבך<sup>77</sup> ונגד עיניך תהיה יראתי, שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון, ואני אהיה עמך בכל מקום<sup>78</sup>.

<sup>60</sup> שב' ע'למין התחוננים שני צבאות, צבא מעלה וצבא מטה (אגדות הגר"א).  
<sup>61</sup> הוא בעולם העליון שני דרגין. וז"ש **בין העוסקין לשמה כו'**. ימין ושמאל כמ"ש למיימינים בה כו' (אגדות הגר"א).

<sup>62</sup> הוא נגד דרגא השלישית דשם. והכל אחד, ג"ר, א"ה דמקננין כו'. ה' דרגין שבשם (אגדות הגר"א).

<sup>63</sup> והוא ג"כ ג' דרגין כנ"ל בר' חייא. וכן תפלה שניה גלוי וידוע כו' (אגדות הגר"א).

<sup>64</sup> כי ד' דרגין הן בשם, וכן בנשמה כידוע. והן כנגד ג' זמנים היה הוה ויהיה, ואחד כלל הכל. וז"ש **עד שלא נוצרתי**. בעבר (אגדות הגר"א).

<sup>65</sup> בעתיד (אגדות הגר"א).  
<sup>66</sup> הוא כלל הכל וז"ש **ככלי**. שהיא הכלי המקבלת. וכן בקשת יה"ר ג"כ על העבר ועל העתיד. ואמר **עד שלא נוצרתי**. פי' כמ"ש טוב לאדם שלא נברא כו', ר"ל בנגלוג שני. וז"ש **אני כדאי**. ועכשיו שלא תקנתי. **עפר אני כו'**. שבחי' האחרונה דס"א לית לה כלום, אבל מלא בושה וכלמה (אגדות הגר"א).

<sup>67</sup> עי' שו"ע (או"ח ס' קכב ס"א): אם בא להפסיק ולענות קדיש וקדושה בין ה"ח ליהיו לרצון, אינו פוסק, שיהיו לרצון מכלל התפלה הוא. אבל בין יהיו לרצון לשאר תחנונים, שפיר דמי: הגה - ודוקא במקום שנוהגין לומר יהיו לרצון מיד אחר התפלה, אבל במקום שנוהגין לומר תחנונים קודם יהיו לרצון, מפסיק גם כן לקדיש וקדושה. ובמקומות אלו נוהגים להפסיק באלהי נצור, קודם יהיו לרצון, לכן מפסיקין גם כן לקדושה ולקדיש ולברכו ("דע לפי' רשב"א שהביא הב"י). ומיהו הרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו, אם התחיל ש"צ לסדר תפלתו והגיע לקדיש או לקדושה, מקצר ועולה, ואם לא קצר יכול להפסיק כדרך שמפסיק בברכה של ק"ש, אפי' באמצע:

משנה ברורה: שפיר דמי - היינו דמותר אפילו לענות סתם אמן וכ"ש אמן האל הקדוש וש"ת ואיש"ר וקדושה וברכו והא דמסיים בסוף הסעיף כדרך שמפסיק בברכת ק"ש ושם אינו מותר לסתם אמן וכנ"ל בסיומן ס"ו שם הלא איירי ברגיל לומר תחנונים ע"כ עשאונו עליו קבע ודמיין קצת לשמ"ע וברישיא איירי במי שרגיל לומר לפרקים ע"כ אין להם דמיון לשמ"ע כלל ולפ"ז במדינותינו שאלהי נצור רגילין הכל לאומרו אין להפסיק בו לסתם אמן בין קודם שהתחילו בין באמצע:

אבל במקום וכו' - ר"ל אפילו אם לא התחיל עדיין לאומרם ואפילו אם דרך האיש ההוא להחמיר לעצמו לומר יהיו לרצון תיכף אחר הח"י ברכות ואירע לו לומר איש"ר וקדושה קודם שאמר יהיו לרצון ואין לו שהות לומר יהיו לרצון

מרגלא בפומיהו שרבנן דיבנה, אני בריה וחברי בריה, אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתי בשדה, אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתי, כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתי, ושמא תאמר, אני מרבה והוא ממעיט, שנינו, אחד המרבה ואחד הממעט<sup>79</sup> ובלבד שיכוין לבו לשמים<sup>80</sup>.

מרגלא בפומיה דאביי, לעולם יהא אדם ערום ביראה, מענה רך משיב חמה ומרבה<sup>81</sup> שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם, ואפילו עם נכרי בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה, ויהא מקובל על הבריות. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק.

מרגלא בפומיה שרבא, תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים<sup>82</sup>, שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטע באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר, ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם. לעושים לא נאמר אלא לעושיהם, לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה. וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא.

מרגלא בפומיה שרב, [לא כעולם הזה העולם הבא], העולם הבא אין בו לא אכילה<sup>83</sup> ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות<sup>84</sup>, אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם<sup>85</sup> ונהנים מזיו השכינה<sup>86</sup>, שנאמר, ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו.

גדולה הבטחה שהבטיחן הקדוש ברוך הוא לנשים יותר מן האנשים<sup>87</sup>, שנאמר נשים שאננות קמנה שמענה קולי נבות בטחות האזנה אמרתי. אמר ליה רב לרבי חייא, נשים במאי זכיין. באקרויי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנויי גברייהו בי רבנן, ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן<sup>88</sup>. כי הוה מפטרי רבנן מבי רבי אמי, ואמרי לה מבי רבי חנינא, אמרי ליה כך, עולמך תראה בחייך<sup>89</sup>, ואחריתך לחיי העולם הבא, ותקותך לדור דורים. לבך יהגה תבונה<sup>90</sup>, פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות, עפעפיך יישירו נגדך, עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע, שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים, ופעמך ירצו לשמוע דברי עתיק יומין.

כי הוה מפטרי רבנן מבי רב חסדא ואמרי לה מבי רבי שמואל בר נחמני, אמרו ליה כך, אלופינו מסובלים וגו'. אלופינו מסובלים<sup>91</sup>, רב ושמואל, ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר, אחד אמר, אלופינו בתורה, ומסובלים במצות. וחד אמר, אלופינו בתורה ובמצות, ומסובלים ביסורים.

מותר לו לענות ומ"מ לכתחלה יראה ליהר שלא יבוא לידי כן כי יש מחמירין בזה:

תחנונים קודם וכו' - וטוב לומר יהיו לרצון קודם התחנונים ואחריהם [אחרונים]:

ולקדיש ולברכו - ועיין בסיומן ס"ו הדברים שמפסיקין באמצע ברכת ק"ש וה"ה הכא. ואם כבר סיים הכל אלא שאינו יכול לפסוע מחמת אדם שמתפלל לאחוריו וכמ"ש לעיל בסיומן ק"ב לכולי עלמא יכול להפסיק ולענות אמן ובמאמר מרדכי כתב בפשיטת דאפילו ב"ה וב"ש מותר אז לומר:

ומיהו וכו' - גם זה מייירי המחבר בשכבר אמר יהיו לרצון דאל"ה לא היה המחבר מיקל דהוא ס"ל דבכל גווני אין להפסיק קודם יהיו לרצון והאיה ומיהו אסוף דבריו דמקצר ועולה קאי ור"ל דאע"פ שאמר מתחלה דבין יהיו לרצון לשאר תחנונים שפיר דמי להפסיק מ"מ אם יכול לקצר כדי לעקור רגליו עדיף טפי דאע"פ שאמר יה"ל מ"מ כ"ז שלא פסע הוי כעומד לפני המלך:

מקצר ועולה - דהיינו שמפסיק באמצע התחנונים ופוסע לאחוריו דאין חובה לומר תחנונים בכל פעם ואם אין לו שהות לפסוע ולא אמר יהיו לרצון קודם אלהי נצור טוב שיאמר עתה יה"ל קודם שיענה עמהם:

<sup>68</sup> הן (ד') [ג'] דכר ונוקבא. ועוד אמר כאן ד' **שתצילנו מפגע רע כו'** (אגדות הגר"א).

<sup>69</sup> עי' שו"ע (או"ח ס' תקסה ס"ד): טוב לומר בתחנונים שאחר תפלת המנחה לאחר אלהי נצור וכולי: רבון כל העולמים, גלוי וידוע לפניך שבזמן שביט המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבים ממנה אלא חלבו ודמו וכו':

<sup>70</sup> שהוא נגד נפש חיה שבאדם, כמ"ש וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה. וחלב הוא התאוה, ודם הוא חיה, כמ"ש יחשוך נפשו מני שחת וחיתו מעבור בשלח, מיתה וגיהנם, וזהו דם למזבח שמקריבין דם בזיקה, וחלב ע"ג אש (אגדות הגר"א).

<sup>71</sup> כי מתחלה אמר סוף אדם וסוף בהמה, ועתה אמר שהכל ר"ל כל הבריות עומדין מתחלתן למיתה, שההעדר מעורב בהן כידוע (אגדות הגר"א).

<sup>72</sup> חכמה (גר"א).  
<sup>73</sup> בינה (גר"א).

<sup>74</sup> בדעת כמ"ש השכל וידוע אותי (אגדות הגר"א).  
<sup>75</sup> הוא במעשה (גר"א).

<sup>76</sup> שלא נכשל בחטא כמ"ש הגיע לפרשת דרכים כו'. וז"ש טוב שם משמן טוב ויום המות שלא נכשל בחטא. ואמר ג' דרגין בתורה וב' במעשים נגד ה"פ. והן ה' שמהן שנתגלו למרע"ה (אגדות הגר"א).

אין פרץ<sup>77</sup>, שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל, ואין יוצאת<sup>78</sup>, שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי, ואין צוחה<sup>79</sup>, שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי, ברחובותינו<sup>80</sup>, שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים [כגון ישו הנוצרי]<sup>81</sup>.

ש"מעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה". רב ושמואל, ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר, אחד אמר, כל העולם כולו נזונין בצדקה, והם נזונין בזרוע, וחד אמר, כל העולם כולו נזונין בזכותם, והם, אפילו בזכות עצמן אין נזונין<sup>82</sup>. כדרב יהודה אמר רב, שאמר רב יהודה אמר רב, בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת, כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני, וחנינא בני, די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. ופליגא שרב יהודה<sup>83</sup>, שאמר רב יהודה, מאן אבירי לב, גובאי טפשא. אמר רב יוסף, תדע, דהא לא איגייר גיורא מינייהו. אמר רב אשי, בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו, דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זמני בשתא ולא קמגייר גיורא מינייהו<sup>84</sup>.

**חתן אם רוצה לקרות וכו'.** למימרא, שרבן שמעון בן גמליאל חייש ליוהרא ורבנן לא חיישי ליוהרא, והא איפכא שמעינן להו. דתנן, מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב<sup>85</sup>, עושין, מקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין, וכל מקום תלמידי חכמים בטלים, רבן שמעון בן גמליאל אומר, לעולם יעשה כל אדם את עצמו כתלמיד חכם. קשיא שרבנן אדרבנן, קשיא שרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל. אמר רבי יוחנן, מוחלפת

<sup>77</sup> מקום הידים (אגדות הגר"א).

<sup>78</sup> מקום הרגלים (אגדות הגר"א).

<sup>79</sup> בפה. שה ג' משמשין לג' רב"ג [ראש בטן גויה] (אגדות הגר"א).

<sup>80</sup> הוא במקום הכולל כל השלשה (אגדות הגר"א).

<sup>81</sup> השמטת הצנזורה.

<sup>82</sup> שכל העולם כולו נזונין בימין, וצדיקים בשמאל, שהיא הצופנת לעוה"ב, כמ"ש מה רב טובך כו' (אגדות הגר"א).

<sup>83</sup> שהן מסטרא דשמאל (אגדות הגר"א).

<sup>84</sup> **הרחוקים מצדקה.** ר"ל תורה שנקראת צדקה, כמ"ש וצדקה תהיה לנו כו'. ד' שמות שלה. ועוד ד' דרגין, ל"ב נתיבות חכמה, ג' שערי בינה, בהן ימינא ושמאלא, ואדם ודמות אדם. והן רמוזין בשירת משה, אז ישיר כו', היינו א', והן ב' אחוריים שהן ב' מרכבות, (הרוכב) ה' רוכב) על עב, כי תרכב כו' (אגדות הגר"א).

<sup>85</sup> עיי' ש"ע (או"ח סי' תקנד ס"ב): מקום שנהגו לעשות מלאכה בט' באב, עושין. במקום שנהגו שלא לעשות, אין עושין. ובכל מקום ת"ח בטלים, וכל הרוצה לעשות עצמו תלמיד חכם לענין זה עושה. ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות, מותר ע"י אינו יהודי, אפילו בביתו. ופרקמטיא להרויח ולהשתכר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה, אסור. ובמקום שנהגו לעשות, מותר אלא שממעט שאפילו משנכנס אב ממעטין מלישא וליתן: הגה - ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות (מנהגים). ונהגו להחמיר עד חצות בכל מלאכה שיש בה שיהיו קצת, אפילו מעשה הדיוט. אבל דבר שאין בה שיהיו, כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה, ומותרת. ולחלוב הפרות טוב לעשות על ידי אינו יהודי, אם אפשר באינו יהודי:

משנה ברורה: אין עושין - כדי שלא יסוּחו דעתם מהאבלות ומטעם זה גם בלילה אסור במלאכה דהא גם בלילה מחוייב להתאבל מיהו כל מלאכה שאין בה שיהיו שרי דאין מסיח דעתו בכך:

עושה - ולא מיחזי כיוהרא דהרואה אומר דמניעתו ממלאכה הוא מפני שלא נזדמן לו מה לעשות:

ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות - כגון במדינתנו:

מותר ע"י עכו"ם - אכן לבנות בנין דאושא מילתא אסור אפילו ע"י עכו"ם:

אם אפשר בנכרי - ואם א"א בנכרי מותר לעשותה בעצמו כמו בחוה"מ [מ"א] ועיין בביאור הגר"א שמצדד להקל תמיד ע"י ישראל בעצמו:

<sup>86</sup> סוף פרק

<sup>87</sup> עיי' ש"ע (או"ח סי' עא ס"א): מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, אפילו אינו מוטל עליו לקברו, פטור מק"ש ומתפלה. ואפילו אם רוצה להחמיר על עצמו ולקרות, אינו רשאי. ואם יש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה, ורוצה להחמיר על עצמו ולקרות, אין מוחין בידו (עיין ב"ד סי' שמ"א):

משנה ברורה: שהוא חייב - שהם שבעה קרובים אב ואם בן ובת אח ואחות ואשתו:

אינו מוטל - כגון שמתה אחותו הנשואה לבעל דהבעל חייב לטפל בקבורתו: פטור וכו' - ואם קרא אינו יוצא וצריך לחזור ולקרות אחר הקבורה. [חידושי רע"א]:

ומתפלה - וכן מכל הברכות אפילו ברכת הנהנין ומכל מצות האמורות בתורה. ואם רוצה לאכול פת אף דאינו צריך לברך המוציא מ"מ צריך ליטול ידיו ולא יברך על הנטייל [ברכ"י י"ד שמ"א] ואם יש חבורה בעיר שנוהגין שכתפים מיוחדים להוציא המת ולאחר שנתעסקו הקרובים בצרכי המת ימסרוהו להם והם יקברוהו משמסרוהו להם מיד חייב בכל המצות ואפילו קודם שהוציאוהו מהבית ששוב אינו מוטל עליהם ולפ"ז לא יפה עושים האוננים שממתינים להתפלל עד אחר

השיטה. רב שישא בריה שרב אידי אמר, לעולם לא תחליף, שרבנן אדרבנן לא קשיא, קריאת שמע כיון דכולי עלמא קא קרו ואיהו נמי קרי, לא מיחזי כיוהרא, הכא, כיון דכולי עלמא עבדי מלאכה ואיהו לא קא עבדי, מיחזי כיוהרא, שרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל לא קשיא, התם בכונה תליא מילתא, ואנן סהדי דלא מצי לכווני דעתיה. אבל הכא, הרואה אומר, מלאכה הוא דאין לו, פוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא.

הדרן עלך היה קורא<sup>86</sup>.

/משנה/. מי שמתו מוטל לפניו, פטור מקריאת שמע<sup>87</sup>, ומן התפלה ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה. נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן<sup>88</sup>, את שלפני המטה ואת שלאחר המטה, את שלפני המטה צורך בהם, פטורין, ואת שלאחר המטה צורך בהם, חייבין, ואלו ואלו פטורים מן התפלה<sup>89</sup>. קברו את המת וחזרו, אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה, יתחילו, ואם לאו, לא יתחילו. העומדים בשורה, הפנימיים, פטורים, והחיצונים, חייבים. (נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע ומן התפילין וחייבין בתפלה ובמזוזה ובברכת המזון.)

גמרא. מוטל לפניו, אין, ושאינו מוטל לפניו, לא, ורמינהי, מי שמתו מוטל לפניו, אוכל בבית אחר<sup>90</sup>, ואם אין לו בית אחר, אוכל בבית חבירו, ואם אין לו בית חבירו, עושה מחיצה ואוכל, ואם אין לו דבר לעשות מחיצה, מחזיר פניו ואוכל, ואינו מיסב ואוכל, ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין, ואינו מברך ואינו מזמן,

קבורה דתיכף כשנתפשו עם הח"ק בעד מקום קבורה ונתנו להם כל הוצאות ותכריכים חייבים להתפלל ואמנם לפעמים שעדיין אינן שוין באיזה מקום יקברוהו והוא כבודו של מת או כ"ז שמספידין אותו אזי פטור ותיכף אח"ז מותר להתפלל וחייב אבל במקום שאין חבורה המיוחדת לזה אף שיש לו מי שיתעסק בקבורה עבורו נמשך האנינות עד שיקברוהו ושילכו העפר עליו ומיד שמתחילן להשליך העפר עליו ילך האבל לבית של הקברות ויקרא ויתפלל שם. ואם נמשך אנינות עד סמוך לסוף זמן ק"ש שהוא עד רביעי היום כפי ערך השעות של יום ואם יתפלל כסדר יעבור הזמן של ק"ש יקרא ק"ש בלא ברכות ואח"כ יתפלל כסדר ויקרא עוד הפעם ק"ש עם הברכות. ואם נמשך האנינות עד לאחר ארבעה שעות דעת המ"א דברכות שחר דהיינו מה שקודם ב"ש לא יאמרם אף שיש לו פנאי כיון שבשעת עיקר חיובו שהוא בבוקר היה אז פטור ויש חולקין עליו וספק ברכות להקל זולת ברכת התורה וברכת שלא עשני גוי ושלא עשני עבד ושלא עשני אשה אותן הברכות אף להמ"א יוכל לברך [ולא יניח תפילין עיין לעיל בסימן ל"ח ס"ה] ויתפלל ה"ח ברכות לבד אבל ברכת ק"ש משמע בש"ע לעיל בסימן נ"ח ס"ו דכבר עבר זמנו ולפי מה שכתבתי לעיל בסוף סי' נ"ח במשנה ברורה מותר לו לומר אף ברכת ק"ש כיון דבאנוס עבר הזמן ולכו"ע אפשר דיכול לומר פסוקי דזמרה עיין לעיל בסימן נ"ב חידושי רע"א. ואם עדיין לא כלו הארבע שעות שהוא שלישי היום רק שהוא סמוך לזמן ההוא ואם יתפלל כסדר יעבור זמן התפלה ויצטרך להתפלל ש"ע אחר שלישי היום ידלג פסוקי דזמרה וכאופן שנתבאר לעיל בסימן נ"ב בדין איחור לבוא לבית הנכנסת אבל לא ידלג מק"ש וברכותיה כלל אף שע"ז יהיה מוכרח להתפלל ש"ע אחר שלישי היום [ד"ה ח ע"ש טעמו ויש לעיין לפמש"כ מתחלה] עוד כתב בד"ה דאלו הברכות שלא עשני גוי ועבד ואשה ובה"ת זמנן כל היום ואפילו אחר חצות אם נקבר יאמרם אבל תפלת ל"ח לא יתפלל רק עד חצות ולא יותר גם א"צ להשלים אותה תפלה בתפלה הסמוכה כגון אם לא התפלל שחרית לא ישלים במנחה דלא דמי לשכח או נאנס ולא התפלל שחרית דמשלימה במנחה דהתם באמת היה מחויב רק שע"י סיבה לא התפלל משא"כ כאן דהוי פטור מדין וכן הדין במנחה ומעריב וה"מ אם היה מתו מוטל לפניו מעת התחלת חיוב התפלה עד השלמת זמנה כגון שהיה מתו מוטל לפניו מעלות השחר והאיר פני כל המזרח עד אחר חצות אבל אם מת לאחר שכבר התחיל החיוב עליו כגון לאחר שהאיר כל פני המזרח אף על פי שלא קברוהו עד אחר חצות משלים בזמן מנחה דהואיל וכל עליו החיוב מתחלת עת שבא זמן התפלה אף על פי שלא היה שהות לגמור התפלה מ"מ כיון שחל עליו החיוב חייב להשלים אח"כ התפלה בזמן מנחה. ואפשר דבזה חייב ג"כ לברך ברכת השחר אם לא בירכן בבוקר כשקם ממטתו דהא בשעת חיובן היה חייב ועיין לעיל בסימן נ"ב בבה"ל:

להחמיר - פי' ומיירי בשאין לו מי שיעסוק בצרכי המת א"נ דמיירי בכל גווי שאסרוהו מפני כבודו של מת שלא יאמרו מת זה קל הוא בעיניו של אונן ואין חרד על מיתתו וזהו דעת המחבר עצמו מעיקר הדין ומה שכתב אח"כ אין מוחין ר"ל דמ"מ אין אנו יכולין למחות במי שנוהג היפך זה דיש לו על מי לסמוך היכא שיש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה:

בשבילו - פי' דאפילו אם מוטל עליו לקברו רק שיש לו בני אדם אחרים שיתעסקו בשבילו ורוצה להחמיר על עצמו אין מוחין בידו זהו דעת ראב"ה וכתב רש"י בתשובה סי' ע' שעכשיו לא נהגו כראב"ה:

סימן שמ"א - דשם פסק דאינו רשאי להחמיר בכל גווי וכן עיקר [אחרונים] ומ"מ בן שהוא אונן על אביו ויש מתעסקין בלעזו מותר לו לילך לבה"ל לומר קדיש עליו כי זהו כבודו של אביו ומותר לכו"ע ומכ"ש בשבת ויו"ט ודוקא כשאין אבליים אחרים אבל כשיש אבליים אחרים לא [פמ"ג ודה"ח]:

א עי' שר"ע (אר"ח סי' יח ס"א): לילה לאו זמן ציצית הוא, דאמעט מוראיתם אותו (במדבר טו, לט) להרמב"ם, כל מה שלובש בלילה פטור אפילו הוא מיוחד ליום, ומה שלובש ביום חייב, אפילו מיוחד ללילה. ולהרא"ש, כסות המיוחד ללילה, פטור, אפילו לובשו ביום, וכסות המיוחד ליום ולילה, חייב, אפילו לובשו בלילה: הגה - וספק ברכות להקל. ע"כ אין לברך עליו אלא כשלובש ביום והוא מיוחד ג"כ ליום (הגהות מיימוני). ואחר תפלת ערבית, אע"פ שעדיין יום הוא, אין לברך עליו (פסקי מהרא"י סי' קכ"א). ובליל יום כפורים יתעטף בעוד יום ויברך עליו (תשב"ץ):

משנה ברורה: להרמב"ם וכו' - ומ"מ מותר לצאת לר"ה בליל שבת בטלית עם הציצית ולא הוי משוי שהם נוי הבגד ותכשיטיה:

להקל - היינו דוקא לענין ברכה אבל אסור ללבוש כסות של לילה ביום בלא ציצית וכן כסות של יום בלילה משום ספק. ומ"מ נראה דהש"ץ הלובש טלית בלילה א"צ לבדוק הציצית דבכגון זה בודאי נוכל לסמוך על חזקתן שמכבר: ג"כ ליום - פי' גם ליום ואפילו גם מיוחד ללילה וכ"ש ליום לבד:

תפילת ערבית - ובתענית צבור כשלובשין טלית במנחה יסיר את הטלית כשיגיע לברכו מאחר דעכשיו אין לובשין הטלית אלא למצות ציצית אם יהיה עליו יראה כאילו סובר דלילה זמן ציצית הוא. ומ"מ הש"ץ לפני העמוד אם אין הולך במלבוש העליון שאין כבוד הצבור בכך פשיטא דלא יסיר הטלית מעליו:

ובליל יו"כ - וכל העובר לפני התיבה צריך להתעטף. ובל"ח כתב דאף האומר קדיש יתום לפני התיבה יתעטף מפני כבוד הצבור ואין מברך עליו:

יתעטף - להדמות למלאכים שמעוטפים לבנים ולכך לא יסירו בלילה עד אחר תפילת ערבית של מוצאי יו"כ:

בעוד יום - אבל אם איחר להתעטף עד לילה שוב לא יברך דשמא הלכה כהרמב"ם ומשמע מדברי המ"א בסק"ד דאפילו בין השמשות מותר לברך עד צה"כ וטעמו דהלא בציצית לא כתיב יום רק וראיתם אותו משמע כל זמן שנוכל לראות וכן פסק בעל דרך החיים ובספר מטה אפרים ראיתי שמחמיר בזה. אך אם זה גופא הוא מסתפק אם כבר הגיע בין השמשות נראה דבודאי יוכל לברך דבלא"ה דעת התוספות והרא"ש דכסות יום חייב בלילה והגר"א בביאוריו מצדד ג"כ לשיטה זו עי"ש:

ב עי' שר"ע (אר"ח סי' ס"ד): י"א שאין מצות צריכות כוונה, וי"א שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה מצוה, וכן הלכה:

משנה ברורה: יש אומרים - דע דלפי המתבאר מן הפוסקים שני כוונות יש למצוה א' כונת הלב למצוה עצמה וב' כוונה לצאת בה דהיינו שיכוין לקיים בזה כאשר צוה ד' כמו שכתב הב"ח בס' ח' וכוונת המצוה שנזכר בזה הסעיף אין תלוי כלל בכונת הלב למצוה עצמה שיכוין בלבו למה שהוא מוציא מפיו ואל ירהר בלבו לד"א כגון בק"ש ותפילה ובהמ"ז וקידוש וכדומה דזה לכר"ע לכתחילה מצוה שיכוין בלבו ובדיעבד אם לא כיון יצא לבד מפסוק ראשון של ק"ש וברכת אבות של תפילה כמו שמבואר לקמן רק שמחולקים בענין אם חייב לכוין קודם שמתחיל המצוה לצאת בעשיית אותה המצוה. ולמצוה מן המובחר כו"ע מודים דצריך כוונה כדאיתא בנדרים ראב"צ אומר עשה דברים לשם פועלם ונאמר ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה וכמו שכתב הגר"א על הא דאיתא בסימן ח' עי"ש:

שצריכות כוונה - ואם לא כיון לצאת ידי חובתו בעשיית המצוה לא יצא מן התורה וצריך לחזור ולעשותה. ואפילו אם ספק לו אם כיון אם הוא מצוה דאורייתא ספיקא לחומרא כ"כ הפמ"ג בסימן תקפ"ט עי"ש. ונ"ל דלא יברך אז על המצוה דבלא"ה יש כמה דיעות בענין הברכה אפילו אם ודאי לא כיון בראשונה:

לצאת - לפיכך התוקע להתלמד או המברך בהמ"ז עם קטנים לחנכם במצות והוא היה ג"כ חייב בבהמ"ז ושכח אז להתכוין לצאת בה ג"כ עבור עצמו וכן כה"ג בכל המצות שעשאים לשום איזה ענין לא יצא ידי חובתו ועיין בט"ז בסימן תפ"ט שמוכח מדבריו דהמברך עם קטנים הנ"ל לא יצא אפילו למ"ד מצות אין צריכות כוונה דהוי כמכוין בפירוש שלא לצאת ואם כונתו בעשיית המצוה לשום איזה ענין וגם לצאת בה ידי המצוה יצא:

וכן הלכה - כתב המ"א בשם הרדב"ז דזה דוקא במצוה דאורייתא אבל במצוה שרבנן א"צ כוונה. ולפ"ז כל הברכות שהם ג"כ שרבנן לבד מבהמ"ז אם לא כיון בהם לצאת יצא בדיעבד אך מכמה מקומות בשר"ע משמע שהוא חולק ע"ז וכן מבאר הגר"א בסימן תפ"ט משמע ג"כ שאין לחלק בין מצוה דאורייתא למצוה שרבנן. ודע דכתב המ"א לקמן בסימן תפ"ט סק"ח דאף דהשר"ע פסק להלכה דמצות צריכות כוונה וא"כ היכא שלא כיון בפעם ראשונה צריך לחזור ולעשות המצוה אעפ"כ לא יברך עוד עליה שלענין ברכה צריך לחוש לדעת הי"א שאין צריך כוונה ועי' בבה"ל. ודע עוד דכתב הח"א בכלל ס"ח דמה דמצרכינן ליה לחזור ולעשות המצוה היינו במקום שיש לתלות שעשייה הראשונה לא היתה לשם מצוה כגון בתקיעה שהיתה להתלמד או בק"ש שהיתה דרך לימודו וכדומה אבל אם קורא ק"ש כדרך שאנו קורין בסדר תפילה וכן שאכל מצה או תקע ונטל לולב אף על פי שלא כיון לצאת יצא שהרי משום זה עושה כדי לצאת אף על פי שאינו מכוין עכ"ל ור"ל היכא שמוכח לפי הענין שעשייתו הוא כדי לצאת אף על פי שלא כיון בפירוש יצא אבל בסתמא בודאי לא יצא כדאיתא בתוס' סוכה [דף ל"ט ע"א ד"ה עובר עי"ש] וכ"ז לענין בדיעבד אבל לכתחילה ודאי צריך ליזהר לכוין קודם כל מצוה לצאת ידי חובת המצוה וכן העתיקו כל האחרונים בספריהם עיין בח"א בכלל כ"א ובדה"ח הלכות ק"ש ובמעשה רב:

ג עי' שר"ע (אר"ח סי' סב ס"ב): יכול לקרותה בכל לשון, ויזהר מדברי שיבוש שבאותו לשון וידקדק בו כמו בלשון הקודש:

משנה ברורה: בכל לשון - ודוקא שמבין באותו הלשון. וה"ה בתפלה ובה"מ ובקידוש וברכת המצות והפירות והלל [אחרונים ועיין בבה"ל] וכ"ז מצד הדין אבל למצוה מן המובחר הוא דוקא בלשה"ק כן כתב הב"ח בסימן קצ"ג ועיין בספרי האחרונים דבימינו אף מצד הדין יש ליזהר שלא לקרותה בלשון אחר כ"א בלשון הקודש כי יש כמה וכמה תיבות שאין אנו יודעים איך להעתיקם היטב כגון תיבת ושנתם יש בו כמה ביאורים אחד לשון לימוד ואחד לשון חידוד כמו שאמרו חז"ל שיהו ד"ת מחודדין בפך שאם ישאלך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו. וכן כמה וכמה תיבות שבק"ש שאין אנו יודעים היטב ביאורו על לשון אחר כגון תיבת את ותיבת לטוטפות וכדומה אבל כשאנו קוראין שמע בלשה"ק וכן בתפלה וברכת המזון וקידוש ושאר ברכות אפילו אם אינו מבין הלשון יצא דזה אינו מצוי שבן ישראל לא ידע ביאור הפסוק ראשון שבק"ש שהכונה בו לעיכובא וכמו שכתוב בסימן ס"ג ס"ד:

ד כשחזור ופולט - דבזה התירו כשכונתו רק לטעימה בעלמא כיון שאין לו רק הנאת החיך מהתבשיל שטעם או מהאוכל שלעס. ואותן שנותנין עשב שקורין טאב"ק לתוך שפופרת ומדליקין אותו ושואבין העשן בפייהם נסתפק המ"א בזה אי הוי כטועם ופולט והאחרונים החליטו בפשיטות שאין לברך על עישון הטאב"ק הזה:

ואז אפילו וכו' - וע"כ הלועס לתינוק כיון שאינו בולע אפילו להרבה א"צ ברכה:

וספק ברכות להקל - היינו באפילו אם הוא בולע לא יברך כיון שאין כונתו לאכילה וכסברא הראשונה. והנה המ"א חולק על השר"ע והרמ"א וס"ל דבבולע לכר"ע חייב לברך אבל כמה אחרונים החליטו עם פסק הרמ"א דהוא ספק ברכה ולא

שכבר התפלל מותר להשכים לפתחו של חבירו שלא התפלל ליתן לו שלום אף על פי שיצטרך להשיבו:

<sup>ה</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' פט ס"ג): הוב"ד לעיל הערה שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת...

<sup>ט</sup> כי ב' דרגין הן בית ודרך, ולכן צדק לפניו יהלך, והוא התפלה (אגדות הגר"א).

<sup>י</sup> כי העוה"ז דרגא דילה, לכן היא מראה לאדם בלילה, והיא בת שבע, ולכן מי שאינו נפקד בשבע נערוה דילה, שהן דרגא דחלום, ע"כ הוא ברע. וז"ש בל יפקד שהוא נוק'. וכנגדן הוא ז' פעמים טוב. ולכן ראה פרעה בחלום ז' פרות טובות וז' פרות רעות, וכל אחד כפולות, שבעה ושבעה מוצקות, והן כנגד ליל ולילה, ולכן חזר וראה ז' וז' שבליים, בסוד כפולות דגש ורפה כו', כ"ח עתים (אגדות הגר"א).

<sup>יא</sup> כי הוא כמ"ש אין טוב אלא תורה. וכמ"ש ונשבע לחם ונהיה טובים. והתורה שולטת על דרגא דחלום (אגדות הגר"א).

<sup>יב</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' סו ס"ה): הוב"ד לעיל הערה 6.

<sup>יג</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' צב ס"ה): רחץ ידיו שחרית והסיח דעתו, צריכים נטילה לתפלה, אם יש לו מים, אע"פ שאינו יודע להם שום לכלוך, ולא יברך. ואם אין לו מים מזומנים, אין צריך לחזור וליטול: הגה - ואפי' היו ידיו מלוכלכות ונוטלן לתפלה, אינו מברך וכדלעיל סי' ו'.

משנה ברורה: והסיח דעתו - ר"ל שהפליג הרבה בין הנטילה להתפלה עד שהסיח דעתו וכ"ש ששייך היסח הדעת בין הנטילה של שחרית לתפלת המנחה:

צריכים נטילה - דכיון שהסיח דעתו משמירתן ידים עסקניות הן ושמא נגעו במקום הטינופת:

לתפלה - אבל לתורה ולברכות ולק"ש סתם ידים כשרות הן אבל בסימן ד' כתב הפמ"ג דלק"ש פסולות סתם ידים:

אין צריך וכו' - ואעפ"כ צריך לנקות אותן במידי דמנקי דדילמא מודבק בו מעט צואה או זיעה ע"י הנגיעה במקומות המכוסין ויתקנה ע"י הנקיון. ודוקא בסתם ידים מיקל המחבר אבל אם נגע במקום מטונף וכ"ש כשעשה צרכיו אף בתפלת המנחה צריך לחזור אחר מים:

עי' שו"ע (או"ח סי' צב ס"ו): העומד בתפלה ונזכר שנגע במקום מטונף, די בנקיון עפר או צרורות או מחכך ידיו בכותל:

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות תפלה סימן צב סעיף ו

העומד בתפלה - אבל אם עומד בק"ש או בפסוקי דזמרה צריך לילך וליטול ידיו:

ונזכר שנגע - נקט הכי משום דלכתחילה אסור ליגע בתפלה גופא וכדלקמן אבל ה"ה אם נגע בתפילה גופא:

עי' שו"ע (או"ח סי' רלג ס"ב): אם יש לו מים, צריך ליטול ידיו כדי להתפלל, אף ע"פ שאינו יודע להם שום לכלוך, ולא יברך. (וע"ל סימן צ"ב סעיף ה'): הגה - ואפי' עומד מלמודו, יטול ידיו לתפלה (מנהגים). ואם אין לו מים מזומנים, אינו צריך ליטול:

משנה ברורה: צריך ליטול וכו' - בין לתפילת המנחה בין לתפלת ערבית דמצוה ליטול ידיו לתפלה:

אף על פי שאינו יודע וכו' - ואם נטל ידיו לתפלת המנחה ולא הסיח דעתו משמירתן אין צריך ליטול ידיו לתפלת ערבית:

ועיין לעיל וכו' - היינו מה דמבואר שם דאפילו היו ידיו מלוכלכות ונוטל ידיו לתפלה אינו מברך ועיין לעיל בסימן וי"ו ס"א במ"ב:

מלמודו - ר"ל דמסתמא לא נגע באמצע הלימוד במקום מטונף אפי' מצוה ליטול בשביל התפלה וכתב המ"א דמ"מ אם נטל לתפלה והפסיק בלימוד א"צ ליטול שנית ובשבת שמפסיקין במכירת המצות צריכין ליטול שנית לתפלת המוסף אא"כ לא הסיח דעתו משמירת ידיו והא"ר כתב דכ"ז שהם בבה"מ מן הסתם אין כאן היסח הדעת וכן המנהג:

לתפלה - ואפילו נטל ידיו לאכילה ואכל ולא הסיח דעתו צריך נטילה לתפלה שאין נטילתו לאכילה עולה לתפלה אבל

יברך ולכתחלה טוב ליזהר הרוצה בלבוש שיתכוין ליהנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו [ח"א]:

<sup>ה</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' תקסז ס"א): השרוי בתענית יוכל לטעום כדי רביעית, ובלבד שיפלוט. וביום הכפורים ובתשעה באב, אסור: הגה - ויש מחמירין בכל תענית צבור, והכי נוהגין:

משנה ברורה: יכול לטעום - אם יש בו מלח או תבלין דלא קביל עליה שלא יהנה אלא שלא יאכל וישתה וזה לא מיקרי אכילה ושתיה ואפשר דאפילו כונתו להנאת עצמו שרי כיון שאינו בולע. כתב הט"ז דדינא דשו"ע הוא דוקא לענין תענית אבל מי שמודר מאיזה מאכל אסור אפילו לטועמו ולפלוט דשם הנאה קביל עליה:

רביעית - הלוג והיינו ביצה ומחצה:

ובלבד שיפלוט - דאל"ה חשיב שתיה ואפילו משהו אסור: וביורה"כ ובט"ב אסור - דא"א לומר שלא קיבל עליה דלאו בקבלתו תליא ואפילו בפחות מרביעית אסור:

בכל תענית צבור - היינו ד' תעניות הכתובים דבהם נמי א"צ קבלה:

והכי נוהגין - ובמקום סעודת מצוה שמבשלין ביום לצורך הלילה יש לסמוך אדעה ראשונה להתיר בשארי תעניות לטעום התבשיל מעט מעט אם יש בו מלח ותבלין ולפלוט [ח"א]:

<sup>י</sup> כי התפלה במקום קרבן, והוא שלום יעשה לי יעשה שלום, בק"ש ותפלה (אגדות הגר"א).

<sup>יז</sup> עי' שו"ע (או"ח סי' פט ס"ב): כיון שהגיע זמן תפלה, אסור לאדם להקדים לפתח חבירו ליתן לו שלום, משום דשמו של הקב"ה שלום, אבל מותר לומר לו צפרא דמרי טב. ואפילו זה אינו מותר אלא כשהוצרך ללכת לראות איזה עסק, אבל אם אינו הולך אלא להקביל פניו קודם תפלה, אפי' זה הלשון אסור. וכן אסור לכרוע לו כשמשכים לפתחו, וי"א דכריעה אסורה אפי' בלא משכים לפתחו. ואם התחיל לברך הברכות (אח"כ), אין לחוש כל כך. ואם אינו משכים לפתחו, אלא שפגע בו בדרך, מותר ליתן לו שלום. וי"א שאפילו במוצא חבירו בשוק לא יאמר לו אלא צפרא דמרי טב, כדי שיתן לב שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל, עד שיתפלל:

משנה ברורה: זמן תפלה - היינו מעמוד השחר ועיין בבה"ל בס"א:

להקדים וכו' - וה"ה אם הולך בבהכ"ס ממקום הקבוע לו למקום חבירו ליתן לו שלום:

לפתח חבירו - וה"ה אם היה אביו או רבו. ואם יש לחוש לאיבת גברא אלמא אם יכול ליתן ידו בלא אמירת שלום שפיר דמי [פמ"ג] וכשפגעו בדרך יש להקל בגברא אלמא גם באמירת שלום דבלא"ה מדינא מותר וכדלקמן כנ"ל:

דשמו וכו' - ואין ראוי להזכיר שמו על האדם ולכבדו קודם שמכבד להקב"ה. ובלשון לע"ז יש לעיין. ומסתברא דאם אומר הרחום ירחמך או החנון יחננך וכדומה שרי דמברכו בשמו של הקדוש ברוך הוא [פמ"ג עיין שם עוד]:

כשהוצרך - ר"ל שהוצרך ללכת דרך חצירו של חבירו בראיית איזה עסק ואגב זה הולך לפתחו לומר לו צפרא דמרי טב אבל ליתן לו שלום אף בכה"ג אסור וע' בבה"ל. ודע דמה שכתב הש"ע לראות איזה עסק דוקא לראות אבל להתעסק ממש אסור קודם התפלה וכדלקמן בס"ג:

וי"א וכו' - וכן יש להורות [ב"ח וע"ת]:

אין לחוש - פי' דאז מותר לכרוע כשאין משכים לפתחו אבל במשכים לפתחו בין לכרוע או נתינת שלום אפילו התחיל בברכות אסור:

במוצא וכו' - ולא יתן שלום אף על פי דרגיל ליתן לו שלום:

כדי שיתן - ר"ל דאף דמדינא מותר מ"מ נהגו קדמונינו להחמיר בזה מזה הטעם ואם התחיל הברכות אין לחוש כ"כ ומותר ליתן שלום. וכ"ז לפתוח לומר לחבירו שלום אבל כשחבירו שואל בשלומו מותר להשיב בכל ענין וכ"ש דמי

והאלם ששומע ואינו מדבר. א"כ אינו יכול לברך ואין נ"מ אם הוא אלם ממעי אמו או שנעשה אלם אח"כ [וכן במדבר ואינו שומע] ואם אחר יברך והוא שומע ויוצא תורם אפי' לכתחלה וצריך שיכוין להוציאו ודוקא אם האחר תורם ג"כ אבל אם אינו תורם אינו יכול לברך כדי להוציא את האלם: ואינו מדבר. שאין יכול לברך אבל התרומה יכול לתרום במחשבה כדלקמן הט"ז וע"ל פ"ו ממע"ש ה"ה סק"מ לענין מי שנשתתק:

והערום. שערומו מגולה או שלבו רואה את הערוה וכן בראשו מגולה אבל מכסה את עצמו אפי' בתבן או בקש ובכל דבר ומברך ואשה שיושבת ערומה ופניה של מטה דבוקות ומכוסות בקרקע יכולה לברך כי זה נקרא שערוטה מכוסה ויש מחמירין שצריכה להיות מכוסה כ"כ שלא יהיו נראין עגבותיה ויש להחמיר לכתחלה וע"ל פ"ה מביכורים ה"א ומש"כ שם עוד כמה פרטים בזה:

מפני שאינן יכולין לברך. ומטעם זה אסור לתרום במקום מטונף ובכל מקום שאסור לברך שם:

והשיכור. הטעם שאין יכול לתרום מן המובחר כדמסיק אבל משום ברכה מותר לו לברך כמ"ש בעי' שר"ע (או"ח סי' ס"ז) ויש מחמירין בשיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך שאסור לו לברך וכ"ז בלא הגיע לשכרותו של לוט אבל אם הגיע לשכרותו של לוט דינו כשוטה לכל דבר ואין תרומתו תרומה אפי' בדיעבד:

והסומא. ודוקא סומא בב' עיניו שאינו רואה כלל: מפני שאינן יכולין לכוין. שהסומא אינו רואה והשיכור הוא מבולבל ודוקא בשיכור כזה שאינו יכול לדבר לפני המלך אבל אם יכול לדבר בפני המלך תורם אפי' לכתחלה ויש מחמירין אפי' יכול לדבר בפני המלך כל ששתה רביעית ובינות שלנו שהם חלושים יש להקל בזה כ"ז שאין מרגיש שהוא מבולבל:

ולהפריש את היפה. וי"א שהטעם שאין יכול לשער היטב את השיעור ובה"ז שהתרומה הולכת לאיבוד תורמין שיכור [כ"ז שלא הגיע לשכרותו של לוט] וסומא אפי' לכתחלה תר"ג אבל לא מעש"ד ותורמ"ע ומעשר עני דכיון דשיעורן דאורייתא חיישי' שמא לא יתן כשיעור:

י" עי' שר"ע (או"ח סי' תרפט ס"ב): אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא, יצא ידי חובתו. והוא שישמע מפי שהוא חייב בקריאתה. לפיכך אם היה הקורא חרש או קטן או שוטה, השומע ממנו לא יצא. וי"א שהנשים אינם מוציאות את האנשים: הגה - וי"א אם האשה קוראה לעצמה מברכת: לשמוע מגילה, שאינה חייבת בקריאה:

משנה ברורה: יצא ידי חובתו - וצריך שיכוין הקורא להוציא והשומע לצאת כדין שארי מצות שאחד מוציא חבירו וכדלקמן בס"י תר"צ ס"ד:

חרש - היינו המדבר ואינו שומע כלל ואף על גב דבעלמא קי"ל דאם לא השמיע לאזנו יצא כדלעיל בסימן ס"ב וסימן קפ"ה הכא לענין מגילה דהוא משום פרסומי ניסא החמירו בו יותר דהשמיעה לאזנו הוא לעיכובא א"נ דחרש גרע טפי שאינו יכול להשמיע לאזנו ועיין בשע"ת דדוקא אם הוא חרש גמור שאינו שומע כלל לאפוקי אם הוא שומע כשמדברים לו בקול רם. וכ"ז הוא לדעת השו"ע אבל דעת כמה אחרונים דאפילו הוא חרש גמור יצא השומע ממנו ומ"מ לכתחלה כו"ע מודים שלא יעמידוהו להוציא רבים י"ח. ודע דמי שכבדו אזניו או שהוא רחוק מן הבימה ואינו יכול לשמוע היטיב מן הקורא יזהר לקרות לעצמו ממגילה כשרה או עכ"פ יאחוז חומש והתיבות שיחסר לו יאמר תיכף מן החומש:

או קטן - אף על גב דקטן נמי חייב עכ"פ מדרבנן כדלעיל בס"א אפ"ה אינו יכול להוציא את הגדול דלגבי קטן הוא תרי דרבנן (ר"ל דעצם קריאת המגילה הוא רק מד"ס וחיובו של קטן הוא ג"כ רק מדרבנן בכל המצות) משא"כ גדול הוא חד דרבנן ולא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן. והנה לעיל בסימן תרע"ה ס"ג הביא המחבר דיש מי שמכשיר בקטן שהגיע לחינוך שיכול להוציא אחרים בהדלקתו וה"ה לענין קריאת המגילה ועיין בעקרי דינים שכתב בשם סמא דחיי דבמקום

נטילת שחרית שנטל כשקם ממטתו ולא הסיח דעתו עולה לו לתפלה:

א"צ ליטול - אלא ינקה ידיו בכל מידי דמנקה. וכ"ז בסתם ידים אבל אם נגע ידיו במקום מטונף או עשה צרכיו צריך לחזור אחר מים אף בתפלת מנחה ומעריב וכמו בתפלת שחרית וכמבואר שיעורו לעיל בסימן צ"ב ס"ד ע"ש [אחרונים בסימן צ"ב] וע"ש במ"ב ובה"ל ששייך לכאן:

י' עי' שר"ע (או"ח סי' סב ס"ג): צריך להשמיע לאזנו מה שמוציא בפיו, ואם לא השמיע לאזנו, יצא ובלבד שיוציא בשפתיו:

משנה ברורה: צריך וכו' - מדרבנן [ב"ח] ודעת הראב"ד הובא בחידושי הרשב"א דהוא מדאורי' לכתחלה:

להשמיע לאזנו - בק"ש וה"ה בברכות' וכדלקמן ר"ו ס"ג: ובלבד וכו' - אבל אם הרהר בלבו לא יצא דקי"ל הרהור לאו כדיבור דמי ועיין בביאור הלכה:

י' עי' שר"ע (או"ח סי' סב ס"א): אעפ"י שמצוה לדקדק באותיותיה, קראה ולא דקדק בהן, יצא:

משנה ברורה: ולא דקדק - אין הענין שלא הזכיר התיבות והאותיות שבודאי לא יצא אבל ענין לא דקדק הוא שלא נתן ריוח בין הדבקים או שלא התזי הז' של תזכרו וכדומה וכו"ל בסימן ס"א [ב"ח וא"ר בשם החינוך וכן מוכח מפרש"י שם במתניתין דף ט"ו עי"ש ומהגמרא שם ע"ב עי"ש]:

יצא - מ"מ יזהר מאד לכתחילה בזה ואיתא בש"ס המדקדק בהן שכרו שמצננין לו גיהנם שהוא מדה כנגד מדה שמאחר שהוא מעורר עצמו בזה ומניע את חומו הטבעי לדקדק באותיות ובשכר זה החום הטבעי שהוא מעורר מצננין לו כנגדו חום אחר שהוא בגיהנם [ב"י]:

י' עי' שר"ע (או"ח סי' סד ס"א): קראה למפרע, לא יצא. בד"א, בסדר הפסוקים. אבל אם הקדים פרשה לחברתה, אע"פ שאינו רשאי, יצא לפי שאינה סמוכה לה בתורה:

משנה ברורה: לא יצא - שנאמר והיו הדברים האלה וגו' בהויתן יהו ואף פרשת ויאמר כשתקנו רבנן לאומרה משום מצות זכירת יציאת מצרים ג"כ כעין זה תקנוה:

הפסוקים - וכ"ש אם סירס את התיבות [פמ"ג]: שאינה סמוכה וכו' - ר"ל שאינו אלא תקנת חכמים שהם סדרום כך כמו שאמרו למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ יקבל עליו עול מצות וכו':

י' עי' רמב"ם (תרומות פ"ד ה"ד): חמשה לא יתרומו ואם תרמו תרומתן תרומה, חרש מדבר ואינו שומע מפני שאינו שומע הברכה, והאלם ששומע ואינו מדבר, והערום, מפני שאינן יכולין לברך, והשיכור והסומא מפני שאינן יכולין לכוין ולהפריש את היפה.

דרך אמונה: חמשה לא יתרומו. לכתחלה וכדמפרש ואזיל טעמא ובדיעבד אינו מעכב:

יתרומו. וה"ה שאר המעשרות: ואם תרמו תרומתן תרומה. שאין הברכות מעכבות והתורם ולא בירך תרומתו תרומה וכן אם תרם מן הרעה על היפה תר"ת כמש"כ רבנו בפ"ה ה"ג:

חרש מדבר ואינו שומע. דע"פ דין דינו כפקח לכל דבר ולכן אם תרם תר"ת אך לכתחלה לא יתרום מפני הברכה שצריך להשמיע לאזנו כמש"כ רבנו בפ"א מברכות ה"ז שכל הברכות צריך שישמיע לאזנו לכתחלה ואם תרם יצא גם ידי הברכה בדיעבד כמש"כ רבנו שם ובלבד שיוציא בשפתיו אבל אם הרהר בלבו את הברכה לא יצא ידי הברכה ומ"מ תר"ת שהברכה אינה מעכבת ואף על גב דכל הברכות הוא מברך כיון שא"א לו בענין אחר כאן שאפשר להפריש ע"י אחר לא יפריש לכתחלה ומשמע דאף מפירותיו לא יפריש לכתחלה אלא יעשה שליח להפריש ובפירות שא"צ ברכה כגון ספק טבל מפריש אפי' לכתחלה וכן אילם וערום:

מפני שאינו שומע הברכה. וכאן לא מהני שאחר יעשה הברכה שכיון שהוא לא שומע לא יצא ידי הברכה ונמצא תורם בלי ברכה:

צ"ב) שלא ישובו הצדיקים לעפר אלא עומדין בגוייתם, וכן אמרו (שם /סנהדרין/ צ"א) במומם עומדין ומתראין, וכל אלה מוכיחים כי בגוייתם הן עומדין חיים, אבל אפשר שהבורא ישים גוייתם חזקות ובריאות כגויית המלאכים וכגויית אליהו זכור לטוב והיו העטרות כמשמען וכפשוטן ולא יהיה משל.

כח שהן הז' תחתונות (אגדות הגר"א).

כט שהם ב' עטרות. וז"ש בראשיהם. וכמ"ש עתיד להחזירה לנו כו' ושמחת עולם על ראשם (אגדות הגר"א).

ל הוא מעלה העליונה. שהן ג"ר, שהן כתרין ועטרין (אגדות הגר"א).

לא כמ"ש בפ"ב דחגיגה משל למלך ב"ו שאמר לעבדיו כו' למי משבח כו'. והענין שהן מסטרא דשמאלא, הקרובים לחטא. וז"ש נשים שאננות. והן ו' דרגין דבכורסאי. בנות בוטחות. הן ד' רגלין דכורסייא, שהן בכללן ז' היכלין (אגדות הגר"א).

לב והן ג' דרגין (אגדות הגר"א).

לג הן ג' נקודין, נגד נ"ר"ן של נוקבא, חש"ח (אגדות הגר"א).

לד ט' של דכורא (אגדות הגר"א). לשון הפסוק: פי ידבר חכמות וְהָגוּת לְבִי תְבוּנוֹת.

לה והוא נר מצוה כו' (אגדות הגר"א).

לו עי' שו"ע (או"ח סי' עב ס"א): נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן, בין אותם שהם לפני המטה, בין אותם שהם לאחריה, מאחר שלמטה צורך בהם, פטורים. ושאר המלוין את המת, שאין למטה צורך בהם, חייבים:

משנה ברורה: וחילופי חילופיהם - אף על פי שיש שהות לאחרונים לקרוא בעוד שנושאים הראשונים אפ"ה פטורין מפני דלפעמים נמלכין ונותנין להם לשאת ולפיקך אין להם להתחיל:

בהם - כגון בעיר שיש בה חבורה המזומנת לכך וכל בני החבורה מחליפין לשאת לפי שכולם חפצים לזכות בו כולם פטורים מק"ש לפי שהם טרודים טרדת מצוה ואפילו הרחוקים מהמטה ובמקום שאין חבורה המזומנת לכך הסמוכין למטה פטורין לפי שדרך לזכותם בהמצוה כשיכבד על הנושאים אבל הרחוקים מהמטה חייבין:

חייבים - בק"ש [ואף על פי שהלויית המת הוא בכלל ג"ח וגמ"ח הוא מן התורה מ"מ הם אינם טרודים כלל ויכולין לקרות פסוק ראשון בכונה ובעמידה והשאר כשהם מהלכין] אבל פטורין מתפלה כמש"כ סימן ק"ו:

עי' שו"ע (יו"ד שנח ס"א): נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן בין אותם שהם לפני המטה בין אותם של אחריה מאחר שלמטה צורך בהם פטורים (מקריאת שמע) ושאר המלוין את המת שאין למטה צורך בהם חייבים:

ביאור: פטורים - שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ש"ך).  
לו עי' שו"ע (או"ח סי' קו ס"א): כל הפטורים מק"ש פטורים מתפלה, וכל שחייב בק"ש חייב בתפלה. חוץ מהמלוין את המת, שאין למטה צורך בהם, שאע"פ שהם חייבים בק"ש, פטורים מתפלה. ונשים ועבדים, שאע"פ שפטורים מק"ש חייבים בתפלה, מפני שהיא מ"ע שלא הזמן גרמא. וקטנים שהגיעו לחינוך, חייבים לחנכם:

משנה ברורה: מק"ש - מפני שהם עוסקים במצוה או שטרודים טרדת מצוה וכמבואר בסימן ע' ס"ג:

צורך בהם - ר"ל שאינם מוכנים כלל לעזור בנשיאת המטה דאל"ה פטורין גם מק"ש וכדלעיל בסימן ע"ב ס"א ע"ש:

מתפלה - הואיל והיא מדברי סופרים ועוד שהיא בעמידה ואין יכולין לשהות כ"כ אבל ק"ש עיקר כונתה ועמידתה אינה אלא בפסוק ראשון ובקל יוכל לעמוד ולכוין. ואם עבר זמן תפלה ע"ז אין צריך להשלים בתפלה הסמוכה כיון דבשעת חובתו היה פטור מן הדין וכדלעיל בסוף סימן צ"ג ע"ש במ"ב:

לח עי' שו"ע (יו"ד שמא ס"א): מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, קודם קבורה אוכל בבית אחר. אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו. אין בית לחבירו, עושה לו מחיצה

הדחק כשאין שם אנשים בקיאים במקרא מגילה יכול להוציאם קטן שהגיע לחינוך:

ו"א שהנשים אינם מוציאות וכו' - ולא דמי לנר חנוכה דשאני מגילה דהוי כמו קריאת התורה ופסולה מפני כבוד הצבור ולכן אפילו ליחיד אינה מוציאה משום לא פלוג וגם דאפשר דאשה אינה חייבת בקריאה רק לשמוע וכדלקמיה ומקרי שאינה מחוייבת בדבר לגבי איש אבל אשה מוציאה את חברתה:

אם האשה קראה וכו' - ועיין במ"א שמצדד דלא תקרא לעצמה כלל רק תשמע מהאנשים. וכו' ביש לה ממי לשמוע אבל אם אין לה מי שיקרא לפני תקרא היא לעצמה במגילה כשרה ומברכת אקב"ו לשמוע מקרא מגילה [ח"א]:

ט עי' רמב"ם (תפילה ונשיאת כפים פ"ה ה"ח): האומנין שהיו עושין מלאכה בראש האילן או בראש הנדבך או בראש הכותל והגיע זמן תפלה יורדין למטה ומתפללין וחוזרין למלאכתן, ואם היו בראש הזית או בראש התאנה מתפללין במקומן מפני שטרחן מרובה, ומה הן מתפללין אם היו עושין בסעודתן בלבד מתפללין שלש תפלות של תשעה עשר ברכות, היו עושין בשכרן מתפללין הביננו ובין כך ובין כך אין יורדין לפני התיבה ואין נושאים את כפיהן.

כ עי' רמב"ם (ברכות פ"ב ה"ב): הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית ואכלו פתן אין מברכין לפנייה, ומברכין לאחר סעודתן \* שתי ברכות בלבד כדי שלא יבטלו מלאכת בעל הבית, ברכה ראשונה כתיקונה שנייה פותח בברכת הארץ וכולל בה בונה ירושלים וחותרם בברכת הארץ, ואם היו עושין בסעודתן בלבד או שהיה בעל הבית מיסב עמהן מברכין ד' ברכות כתיקונן כשאר כל אדם.

כא ד' דרגין. ועוד ד' דרגין נצור תורת בלבד. ד' הידועין לב ועין ופה וגוף. יראה ואהבה כו'. לולב כו'. והן ב' שמות הידועים (אגדות הגר"א).

כב כתר ומלכות, ב' קוצין של היודי"ן (אגדות הגר"א).

כג שהוא מסט' דדכר ונוקבא, עשיר ודל (אגדות הגר"א).

כד הוא שותף השלישי שהכל תלוי בו (אגדות הגר"א).

כה הן ג' דברים, מחשבה דבור מעשה, וז"ש כדי שיהיה אהוב למעלה. ג"כ ג' דברים. ואמר ערום ביראה כמ"ש אם אין חכמה אין יראה כו', כי אלו ב' דברים הן אחד, ב' יודי"ן (אגדות הגר"א).

כו הן ב' ההי"ן. [באביו כו'. הם ה' דרגין הידועים]. וחכמה ותורה הן ב' דכורין שהם א', סולת בלול בשמן. וכן בשם מ"ב שבו נברא העולם (אגדות הגר"א).

כז עי' רמב"ם (תשובה פ"ח ה"ב): העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת, הואיל ואין בו גויות אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכין להן בעולם הזה, ולא יארע דבר בו מן הדברים שמארעין לגופות בעולם הזה, כגון ישיבה ועמידה ושינה ומיתה ועצב ושחוק וכיוצא בהן, כך אמרו חכמים הראשונים העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא תשמיש אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה, הרי נתברר לך שאין שם גוף לפי שאין שם אכילה ושתייה, וזה שאמרו צדיקים יושבין דרך חידה אמרו, כלומר הצדיקים מצויין שם בלא עמל ובלא יגיעה, וכן זה שאמרו עטרותיהן בראשיהן כלומר דעת שידעו שבגללה זכו לחיי העולם הבא מצויה עמהן והיא העטרה שלהן כענין שאמר שלמה בעטרה שעטרה לו אמו, והרי הוא אומר ושמחת עולם על ראשם ואין השמחה גוף כדי שתנוח על הראש כך עטרה שאמרו חכמים כאן היא הידיעה, ומהו זה שאמרו נהנין מזיו שכינה שיודעים ומשיגין מאמתת הקדוש ברוך הוא מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל. [ראב"ד] העוה"ב אין בו גוף. א"א דברי האיש הזה בעיני קרובים למי שאומר אין תחיית המתים לגופות אלא לנשמות בלבד, וחיי ראשי לא היה דעת חז"ל על זה שהרי אמרו כתובות (דף ק"א) עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהן ק"ו מחטה וכו' וכן היו מצוין לבניהם (שבת קי"ד) אל תקברוני בכלים לבנים ולא בשחורים שמא אזכה, וכן אמרו (סנהדרין

שם - אמנם אם היה אונן בספירה, ואם לא יספור ביום  
זו לא יוכל לברך אחר כך מותר לספר ללא ברכה (פ"ת).  
שם - מי שהתחיל להתפלל או לקרא ק"ש ונעשה אונן  
מותר לו לגמור (פ"ת).  
שם - אבל חייב בכל הלאוין (פ"ת).  
ואפילו אם א"צ לעסוק - אם האונן לא יודע שהוא אונן  
ולפני תפילה, ויש מי שיעסוק בקבורה לא אומרים לו עד  
אחרי תפילה, ואם אין אחר שיעסוק בקבורה אומרים לו  
אפילו לפני תפילה (פ"ת).  
אינו רשאי - ואם מת א' בשבת שיש לו אחים ובנים,  
ולאחים יש יארציי"ט במוצ"ש י"א שמותר להם להתפלל  
בבית הכנסת ביארציי"ט, וצ"ע לדינא (פ"ת).  
בשבת ויר"ט - מותר לילך לעבוד בסעות ברית מילה  
בשבת ויר"ט אם פרנסתו בכך, ובלבד שלא יאכל שמה, אבל  
בחול וכן בסעודת נשואין אף בכה"ג אסור (פ"ת).  
אוכל בשר ושותה יין - אם ירצה אבל אינו חייב, אבל  
בברכות ותפילה חייב (ש"ך), אבל יר"ט חייב לאכול (רע"א  
ופ"ת), ובפורים אסור (פ"ת).  
וחייב בכל המצות - מ"מ אסור בדברי תורה (כדלקמן  
סעיף ה') ולכן אין קורין אותו לעלות לתורה (רע"א).  
מה יעשה שם - משמע שאין מצטרף למנין (רע"א, פ"ת).  
שם - ולא אומרים קדיש לפני הקבורה, אבל בשבת כן  
אומרים, וכל א' כפי מנהגו (פ"ת).  
וכ"ש ביום טוב שני - היינו ביום הקבורה אבל בלילה  
שלפני כן מותר שאין דרך לקבור בלילה (ט"ז), וי"א שאסור  
אפילו בלילה (ש"ך), ויש מתירים (רע"א).  
שחל עליו כל דיני אנינות - כל מקום שאין צריך לעסוק  
בצרכי המת כגון שיש חברה קדישא חייב בכל המצות  
שבתורה שהרי אין מצוה ביר"ט שיתעסוק בו יותר מדאי  
אנשים (פ"ת).  
י"א דתלמיד - היינו בימות החול (ט"ז).  
עי' שו"ע (או"ח סי' קצט ס"ה): אונן בחול, שהוא פטור  
מלברך, אין מזמנין עליו:  
משנה ברורה: שהוא פטור מלברך - פי' כל זמן שמתו  
מוטל לפניו כבסימן ע"א:  
אין מזמנין - ואפילו להאומרים שאם רצה להחמיר  
ולענות ולברך הרשות בידו מ"מ כיון שהוא פטור אינו מצטרף  
ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן ע"א סק"ד במ"ב לענין אם יש  
חבורה בעיר המיוחדים להוצאת המת ומסרהו להם:  
עליו - ואפילו בדיעבד אם בירך להוציא לאחרים לא מהני  
דכל שהוא בעצמו פטור מן הדבר אין יכול להוציא לאחרים  
[פמ"ג]:

ואוכל, ואפילו מחיצה של סדין סג, אם תקע שולי הסדין  
בענין שאינו ניטל ברוח. ואם אין לו דבר לעשות מחיצה,  
מחזיר פניו ואוכל. ובין כך ובין כך, ואפילו הוא בעיר אחרת,  
אינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין, ואינו  
מברך ברכת המוציא ולא ברכת המזון, ואין מברכים עליו ולא  
מזמנין עליו. אפילו אם אוכל עם אחרים שמברכים, לא יענה  
אחריהם אמן, ופטור מכל מצות האמורות בתורה. ואפי' אם  
אינו צריך לעסוק בצרכי המת, כגון שיש לו אחרים שעוסקים  
בשבילו. וי"א שאפילו אם ירצה להחמיר על עצמו לברך או  
לענות אמן אחר המברכין אינו רשאי ועיין בא"ח סי' ע"א.  
ובשבת ויר"ט אוכל בשר ושותה יין אם ירצה, ומברך וחייב  
בכל המצות חוץ מבתשמיש המיתה שאסור בו. ומותר לילך  
לבית הכנסת בשבת, ואף בחול אין בו איסור רק מאחר  
שאסור להתפלל מה יעשה שם. ואם צריך להחשיך על  
התחום כדי לעסוק בצרכי המת חל עליו אנינות ליאסר בכולן  
משעה שמתחיל ללכת כדי להחשיך על התחום. ואם רוצה  
לקברו ביר"ט ראשון ע"י עממין אסור בכולן וכ"ש ביר"ט שני  
שהוא בעצמו יכול לקברו שחלו עליו כל דיני אנינות. י"א  
דתלמיד על רבו מובהק אסור לאכול בשר ויין כל זמן שמוטל  
לפניהם:

ביאור: מי שמת - אפילו אינו מוטל לפני אבל מוטל עליו  
לקברו (ש"ך), מת לו בן תוך ל' יש להסתפק אם הוא אונן  
ולכן אסור בבשר ויין וצ"ע בענין מצות (רע"א ופ"ת).  
אוכל בבית אחר - דהוה כלועג לרש. וזה אסור דווקא במי  
שחייב לעסוק בקבורתו שיש חשש במה שאינו עוסק בקבורה  
ויושב לאכול בפניו (ט"ז), ולפי זה בשבת מותר לאכול (פ"ת),  
וי"א שאפילו בשבת יש לועג לרש (ש"ך), ולכן אפילו מי שלא  
מוטל עליו לקברו אסור (פ"ת).  
ואפילו הוא בעיר אחרת - וי"א שאם יש קרובים בעיר  
אחרת שמתאבלים עליו בעירו שמוטל עליהם לקברו אין דין  
אונן על אותן הקרובים שבעיר אחרת (ש"ך), היינו דווקא  
כאשר מוליכים את המת למקום רחוק ואין אונן הולך עמהם  
אבל במקום שגם הקרובים הולכים בשעת הקבורה לא מהני  
מסירה (פ"ת סקל"א).  
אינו מיסב - דהיינו על השלחן (ט"ז וש"ך).  
ואינו אוכל בשר - יש להסתפק אם מותר בתבשיל בשר  
וחמר המדינא (רע"א), ויש להקל בתבשיל בשר (פ"ת).  
ואינו מברך - אבל נוטל ידיו ללא ברכה (רע"א), וה"ה מים  
אחרונים (פ"ת).  
ברכת המזון - אבל אם אכל כאשר היה אונן, ונקבר המת  
ולא עבר זמן עיכול חייב בברכת המזון, וה"ה באשר יצר  
(פ"ת).

ופטור מכל המצות - אונן פטור מבדיקת חמץ ואחר יבדוק  
לו, שיקנה לו ולא בתור שליחות (פ"ת).